

Oppilaiden osallisuus ja kiusaamisen ehkäisy

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

Lapset ensin.

Julkaisija

Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Toinen linja 17
00530 Helsinki

www.mll.fi

Käsikirjoitus

Eeva-Liisa Markkanen, suunnittelija, MLL

Kiitokset

Christina Salmivalli, professori, Turun yliopisto, KiVa Koulu -ohjelma
Elisa Poskiparta, erikoisasiantuntija, Turun yliopisto
Joanna Tedder, KiVa-tiimin jäsen, Sydän-Laukaan koulu
Leena Miettinen, KiVa-tiimin jäsen, Sydän-Laukaan koulu
Outi Kovanen, tukioppilasohjaaja, Sydän-Laukaan koulu
Merja Ahtiainen, tukioppilasohjaaja, Urheilupuiston koulu
Birgitta Nurmi, TaM, draamapedagogi ja tukioppilasohjaaja, Viherlaakson koulu

Lämpimät kiitokset esimerkkejä jakaneille kouluille

Niva-Kaijan koulu, Nivala
Maikkulan koulu, Oulu
Sydän-Laukaan koulu, Laukaa
Urheilupuiston koulu, Kouvola
Viherlaakson koulu, Espoo

Ulkoasu Hahmo

Taitto Tarja Petrell

Kuvat Roope Permanto ja Tarja Petrell

Paino Painotalo Plus Digital, 2017

Julkaisua on rahoitettu Euroopan komission Daphne-ohjelman tuella. Komissio ei vastaa julkaisun sisällöstä.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto on avoin kansalaisjärjestö, joka edistää lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointia. MLL:n tavoitteena on lapsiystävällinen Suomi.

MLL tuntee perheiden arjen ja tarjoaa eri elämäntilanteissa vertaistukea, monipuolista vapaaehtoistoimintaa sekä osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Suomen suurimpaan lastensuojelujärjestöön kuuluu 87 000 jäsentä, 556 paikallisyhdistystä, 10 piirijärjestöä ja keskusjärjestö.

Vuosittain

- Lasten ja nuorten puhelin vastaa yli 30 000 yhteydenottoon.
- Vanhempainpuhelin vastaa noin 1 100 yhteydenottoon.
- Yläkouluissa toimii noin 12 000 MLL:n tukioppilasta. Internetissä nuoria tukevat verkkotukioppilaat, verkk@rit.
- Lähes 1 100 MLL:n kouluttamaa lastenhoitajaa työskentelee noin 5 000 perheessä.
- Yli 600 MLL:n kouluttamaa tukihenkilöä tekee työtä perheiden ja nuorten parissa.
- MLL ylläpitää yli 550 perhekahvilaa, joissa kokoonnutaan noin 15 500 kertaa.
- MLL:ssa toimii lähes 300 vertaisryhmää ja muuta aikuisten ryhmää.
- MLL:n kerhoissa käydään noin 511 000 kertaa.
- MLL järjestää koulujen alkaessa Hyvä alku koulutielle- ja Hyvä alku yläkouluun -kampanjat, joilla tavoitetaan yli 55 000 esikouluikäisen ja noin 50 000 seitsemäsluokkalaisten vanhemmat.

MLL tarjoaa kaikenikäisille mahdollisuuden osallistua työhön lasten hyväksi. MLL:n toiminnan perusta on paikallinen vapaaehtoistoiminta.

www.mll.fi

Sisällys

Yhdessä kiusaamista vastaan | s. 4

Miksi oppilaiden osallisuutta on tärkeä kehittää? | s. 5

Hyvinvointikyselyllä kaikkien ääni kuuluviin | s. 11

Luottamus rakennetaan yhdessä | s. 15

Opettajien ja oppilaiden vuoropuhelun vahvistaminen | s. 17

Oppilaiden oma toiminta edistää yhteishenkeä | s. 20

Kiusaamista kokeneiden oppilaiden tukeminen | s. 23

Lähteet | s. 28

Liite | s. 29

Yhdessä kiusaamista vastaan

Kiusatuksi tai loukatuksi tuleminen vaikuttaa merkittävästi oppilaan viihtymiseen ja oppimiseen koulussa. Suuri osa kiusaamisesta jää koulun aikuisilta piiloon. Tutkimusten mukaan oppilaat kokevat aikuisten toiminnan kiusaamistilanteissa usein tehottomaksi. Oppilaat ja aikuiset myös määrittelevät kiusaamisen usein eri tavoin. Ongelmakeskeisen, kiusaamisen vähentämiseen pyrkivän lähestymistavan sijaan on perusteltua lähestyä kiusaamisen ehkäisyä keskittymällä ensisijaisesti myönteisiin tavoitteisiin ja toimintatapoihin. Keskittymällä hyvinvoinnin tukemiseen voidaan ehkäistä myös muita kiusaamiseen liittyviä ilmiöitä kuten syrjintää, häirintää ja vihapuhetta.

Kiusaamisen lisäksi kaikenlaisen loukkaavan kohtelun tunnistaminen koulu yhteisössä on tärkeää, sillä kiusaamisen polttoaineena toimii ilmapiiri, jossa sallitaan muiden loukkaaminen tai toista halventava puheta. Loukkaavan kohtelun yhteinen määrittely, sen tunnistaminen ja siitä keskusteleminen edistävät kunnioittavan kohtaamisen vuorovaikutuskulttuuria koulussa.

Myönteisiin tavoitteisiin keskittyminen sitouttaa koko koulu yhteisön kiusaamista ennaltaehkäisevään työhön. Kiusaamisen ehkäisy ei ole vain oppilashuollon tai kiusaamistapauksia selvittämään nimettyjen henkilöiden asia, vaan kaikki yhteisön jäsenet voivat omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, minkälainen vuorovaikutuskulttuuri kouluun muodostuu, millainen käytös on yhteisössä sopivaa ja miten muita kohdellaan. Tunne- ja vuorovaikutustaitojen tukeminen sekä oppilaiden osallisuuden huomioiminen toimivat paitsi kiusaamista ennaltaehkäisevän työn tukijalkoina myös oppimisympäristön hyvinvoinnin rakentajina.

Kiusaaminen on ryhmäilmiö, jonka ehkäisy tulisi ensisijaisesti kohdistua yhteisön sosiaalisiin normeihin. Tämä näkökulma haastaa yksilökeskeisen näkökulman, jossa kiusaaminen tulkitaan tilanteessa osallisina olevien yksilöiden haasteeksi, ja heidät leimataan yhteisössä joko kiusaajiksi tai kiusatuiksi.

Koulu yhteisöön muodostuneet sosiaaliset normit vaikuttavat voimakkaasti siihen, millainen käyttä-

tyminen koulussa hyväksytään. Oppilaiden käyttäytymiseen kiusaamistilanteissa vaikuttaa usein vertaisryhmän normien väärintulkinta – virheellinen kuvitelma siitä, että muiden epäkunnioittava kohtelu on hyväksyttyä ja arvostettua. Oppilaiden omalle hyvää yhteishenkeä ja positiivista vuorovaikutuskulttuuria edistävälle toiminnalle onkin tarjottava koulussa mahdollisuuksia. Toiset huomioivan käyttäytymisen tekeminen näkyväksi auttaa luomaan kiusaamisen vastaisia normeja ja myönteistä opiskeluilmapiiriä.

Tämän oppaan tavoitteena on kannustaa kouluja kehittämään kiusaamisen vastaista työtä huomioimalla oppilaiden omat kokemukset ja toimintamahdollisuudet. Koulun aikuisten kiusaamista ennaltaehkäisevä toiminta ja oppilaiden oma toiminta hyvän yhteishengen edistämiseksi toimivat usein erillään, jolloin ennaltaehkäisevän työn kokonaisuus ei välttämättä ole selkeä opettajille eikä oppilaille, eikä toimintaa arvioida ja kehitetä systemaattisesti. Opas kertoo erilaisista mahdollisuuksista yhdistää koulun aikuisten ja oppilaiden toiminta kiusaamisen ehkäisyssä. Osallistavan toimintakulttuurin rakentaminen alkaa oppilailta kyselyllä kerätyistä tiedoista, kehittämisideoista ja näkökulmista.

Oppaan materiaali perustuu MLL:n koordinoiman kaksivuotisen kansainvälisen Youth Participation in Bullying Prevention -hankkeen tuloksiin. Materiaalin tilastot ja infograafit sekä oppilaiden kommentit liittyvät hankkeessa tehtyyn kartoitukseen. Kyselytutkimuksen aineisto kerättiin 2015–16. Kyselyyn vastasi yhteensä 998 oppilasta 7. ja 8. luokilta neljässä koulussa eri puolilla Suomea.

Opasta voi käyttää koulussa keskustelun avaajana, esimerkiksi opettajien kokouksessa, yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän tapaamisessa tai muutoin koulun kiusaamisenvastaista työtä kehitettäessä. Materiaali tarjoaa myös tukioppilasohjaajille, oppilaskuntaa ohjaaville opettajille sekä muille koulun osallisuusryhmiä ohjaaville opettajille kehittämisideoita ja yhteistyön paikkoja.

Miksi oppilaiden osallisuutta on tärkeä kehittää?

Oppilaiden osallisuus on tärkeä osa suomalaisen koulun toimintakulttuuria. Tätä säätelee perusopetuslaki. Myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 korostetaan oppilaan osallisuutta. Opetuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien oppilaiden osallisuutta ja huolehtia siitä, että oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun toimintaan ja sen kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan oppilaille tulee järjestää mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman ja siihen liittyvien suunnitelmien sekä koulun järjestyssäännön valmisteluun.

Tutkimusten mukaan kiusaamisen ehkäiseminen on tehokasta vain, jos se tapahtuu usealla eri tasolla yhtä aikaa. Näitä tasoja ovat yksilötason lisäksi ryhmä- sekä koko yhteisön taso. Tehokkaiksi menetelmiksi kiusaamisen vastaisessa työssä ovat osoittautuneet niin sanottuun ”whole-school approach”-lähestymistapaan perustuvat menetelmät, joissa koko yhteisö on mukana rakentamassa kiusaamista ehkäiseviä toimintamalleja.

Oppilaiden osallisuus on koulun kiusaamisen vastaisessa työssä tärkeää, sillä kiusaamiseen puuttumisessa keskeiset tekijät liittyvät vahvasti koulun ilmapiiriin ja oppilaiden keskuudessa vallitseviin normeihin – tekijöihin, joista ensisijainen tieto löytyy nimenomaan oppilailta itseltään. Kiusaaminen on monitahoinen ryhmäilmiö, jossa ryhmän jäsenillä on ratkaiseva rooli siinä, pääseekö kiusaaminen jatkumaan vai ei. Oppilaiden osallisuus kiusaamisen vastaisessa työssä perustuu ennaltaehkäisyyn, jossa keskitytään myönteisten tavoitteiden vahvistamiseen. Myönteisille tavoitteille rakentuvan ennaltaehkäisevän työn lähtökohtana on luoda sellainen ilmapiiri, jossa minkäänlainen toista loukkaava kohtelu ei ole sosiaalisten normien mukaan hyväksyttyä. Kiusaamisesta koituvien seurausten, sääntöjen ja rangaistusten sijaan huomio kiinnittyy vuorovaikutussuhteiden tukemiseen sekä oppilaiden oman toiminnan tukemiseen ja mahdollistamiseen niin, että jokainen voi tuntea itsensä tärkeäksi kouluyhteisön jäseneksi.

Huomio huonoon kohteluun

Kouluissa kiusaamisesta käytetään usein tutkimuskirjallisuudesta tuttua määritelmää, jonka mukaan ”kiusaamista on se, kun yhdelle oppilaalle aiheutetaan toistuvasti pahaa mieltä. Tekijöinä on joku tai

i MLL koordinoi vuosina 2015–16 EU:n Daphne III -ohjelman alaista hanketta, jonka tavoitteena oli vahvistaa oppilaiden ja vanhempien osallistumista koulujen kiusaamisen vastaiseen työhön.

Hankkeessa edistettiin koulun henkilöstön, oppilaiden ja vanhempien yhteistyötä sekä täydennettiin koulujen kiusaamisen vastaisia strategioita erityisesti nuorten osallisuudesta ja nettikiusaamisesta.

MLL:n kumppanuusjärjestöt hankkeessa olivat Folkhälsan Suomessa, Friends Ruotsissa, Tugiõpilaste Oma Ring Eestis (T.O.R.E.) Virossa sekä Kék Vonal Unkarissa. Kaikilla järjestöillä on kokemusta tukioppilastoiminnasta ja kiusaamisen vastaisesta työstä. Turun yliopiston KiVa Koulu -ohjelma oli hankkeen asiantuntijakumppani.

Hankkeessa kehitettyjä ja testattuja menetelmiä ja toimintatapoja on koottu englanninkieliseen *Power of peers. Bullying prevention in the digital age* -julkaisuun. Tutustu materiaaliin osoitteessa www.mll.fi/peersupport

jotkut, joita vastaan kiusatun on vaikea puolustautua” (Salmivalli 2009). Kiusaamiseksi määritellään puolustuskyvyttömän oppilaan toistuva ja tahallinen vahingoittaminen. Kiusaaminen erotetaan näin satunnaisista riidoista ja erimielisyyksistä. Satunnaiset erimielisyydetkin voivat loukata ja niistä voi pahoittaa mieltä, mutta nämä tilanteet ovat yleensä hetkellisiä ja niiden kohteet vaihtelevat. Ne ovat eri asia kuin yhden oppilaan systemaattinen kiusaaminen.

Kiusaaminen on kuitenkin ilmiö, jota on vaikea määritellä ja mitata ulkopuolelta, koska siinä on toiminnan lisäksi kyse yksilön tai ryhmän suhtautumisesta: kuinka kiusattu itse tulkitsee tilanteen ja kuinka muut yhteisön jäsenet suhtautuvat kiusattuun. Tästä syystä kiusaamista on usein vaikea havaita ulkopuolelta.

Systemaattisen kiusaamisen lisäksi koulussa on paljon muuta loukkaavaa kohtelua, joka vaikuttaa kiusaamisen lailla oppilaiden viihtymiseen ja hyvinvointiin. Tällaisia ovat yksittäiset teot, jotka saattavat vaikuttaa oppilaan viihtymiseen koulussa vielä pitkään tapahtuman jälkeen, vaikka ne eivät toistuisikaan. Toistuessaan loukkaava kohtelu muodostuu kiusaamiseksi. Tästä syystä on tärkeää, että myös yksittäisistä loukkaavista teoista puhutaan. Tällaisia tekoja ovat esimerkiksi nolaaminen, vaatteiden tai

ulkonäön kommentointi tai töniminen. Myös kouluun muodostuneet epäviralliset normit rajoittavat oppilaiden toimintamahdollisuuksia.

Oppilaat kuvaavat koulun epävirallisia normeja esimerkiksi näin:

”En ole kokenut kiusaamista meidän koulussa. Mutta kaikenlaista huutelua on ja sellaista, että kommentoidaan toisen vaatteita, koululaukkua ja ulkonäköä. Minä ainakin mietin tosi tarkkaan aamuisin, että mil-laisilla vaatteilla voi lähteä kouluun. Jos olen kuullut, että jotain oppilasta on arvosteltu jostain tietynlaisesta vaatteesta, niin en itsekään halua käyttää sel-laista, ettei mua haukuttais.” tyttö, 9. luokka

Suomessa perusopetuslaki sekä oppilas- ja opiske-lijahuoltolaki velvoittavat laatimaan suunnitelman op-pilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta, väkivallalta ja häirinnältä. Lapsen oikeuksien sopimuksessa aikuisia veloitetaan suojelemaan lasta kaikenlaiselta huonol-ta kohtelulta (artikla 19). Perusopetuksen opetus-suunnitelman perusteissa (2014) toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavien periaatteiden yhteydessä linki-tetään myönteisen ilmapiirin tukeminen ja oppilaiden osallisuus: ”–Yhteisössä arvostetaan hyväntahtoi-suutta ja ystävällisyyttä. Kiusaamista, väkivaltaa, rasis-mia tai muuta syrjintää ei hyväksytä ja epäasialliseen käytökseen puututaan. Koulutyössä pyritään arjen en-nakoitavuuteen ja kiireettömyyteen. Kuulluksi tule-minen ja oikeudenmukaisuuden kokemus rakentavat luottamusta. Rauhallinen ja hyväksyvä ilmapiiri, hyvät sosiaaliset suhteet sekä ympäristön viihtyisyys edis-tävät työrauhaa.” Opetussuunnitelman perusteiden mukaan koulun suunnitelmassa kiusaamisen ehkäise-miseksi ja siihen puuttumiseksi on otettava huomioon sekä oppilaiden keskinäiset että oppilaiden ja aikuis-ten väliset vuorovaikutussuhteet.

Kansallinen lainsäädäntö ohjaa kiusaamista ennal-taehkäisevää työtä myös koulujen arjessa. Esimerkik-si Ruotsissa koulut on veloitettu kiusaamisen lisäksi ehkäisemään kaikkea huonoa kohtelua (kränkande behandling). Kiusaamista koskevaa sääntelyä löytyy siellä muun muassa koululaista sekä sitä täydentä-västä niin kutsutusta oppilaansuojalaista.

Tämän oppaan lähtökohtana on näkemys siitä, että kiusaamista ennaltaehkäisevässä työssä huomio tulee kiinnittää kaikkeen huonoon ja loukkaavan koh-teluun. Lähtökohtana on myönteisten tavoitteiden tunnistaminen – kaikkien hyvinvoinnin ja viihtymi-sen edistäminen. Koulu ei ole muusta yhteiskunnas-sa irrallinen linnake, vaan ympäröivän yhteiskunnan asenneilmapiiri ja yhteisön arvot heijastuvat myös siihen. Myönteisiin tavoitteisiin, hyvinvoinnin tuke-miseen ja jokaisen vastuuta korostavaan ilmapiiriin

keskittymällä voidaan ehkäistä myös muita kiusaa-miseen liittyviä ilmiöitä, kuten syrjintää, häirintää ja vihapuhetta.

Media muokkaa vuorovaikutusta

Nettikiusaaminen nähdään usein teknisenä ongel-mana. Uusien sovellusten ajatellaan tuovan lisää oppilaiden välisistä suhteista riippumattomia on-gelmia kouluun. Kuitenkin tutkimusten mukaan suuri osa erityisesti yläkouluikäisten kiusaamises-ta tapahtuu sekä koulussa että mediaympäristöissä. Näin ollen kiusaamista ehkäisevien keinoja sekä kiu-saamisen puuttumisen menetelmiä tulee kehittää huomioimaan vuorovaikutus ja sen pulmat niin kou-lussa kuin netissäkin.

Sosiaalisen median sovellukset muokkaavat yh-teisössä vuorovaikutusta monin tavoin. Muuttuva vuorovaikutuskulttuuri haastaa kouluja päivit-tämään myönteistä ilmapiiriä edistävän työn näkökulmat ja keinot huomioimaan vuorovaiku-tuskulttuurin muutoksen laajemmin. Erityisesti tarvitaan keinoja ja menetelmiä vuoropuhelun edis-tämiseen oppilaiden, vanhempien ja koulun henki-lökunnan välillä. Netissä tapahtuva kiusaaminen on liitettävä kiinteäksi osaksi koulun kiusaamisen vas-taisen työn käytäntöjä ja prosesseja. Kiusaamisen ehkäisyn kannalta on tärkeää, että kouluissa käy-dään vuoropuhelua mediataidoista ja niiden tuke-misen yhdistämisestä pedagogiikkaan.

Näkökulman laajentaminen kiusaamisen määri-telmästä kaikkeen loukkaavaan kohteluun tuo esiin myös netissä tapahtuvan huonon kohtelun, sillä ne-tissä tekojen tunnistaminen kiusaamiseksi ei ole aina yksiselitteistä. Kiusaamisen määrittelyyn liit-tyvien keskeisten piirteiden – tekojen tietoisuuden, toistuvuuden ja tekijän ja uhrin välillä vallitsevan valtaepätasapainon – määrittely ei ole mediaympä-ristöissä yhtä selkeää kuin kasvokkain tapahtuvas-sa vuorovaikutuksessa. Yksittäisellä teolla voi olla pitkäaikaisia vaikutuksia. Netissä tapahtuvan louk-kaavan kohtelun ennaltaehkäisyssä on tärkeää, että oppilaat voivat tuoda esiin yksittäisiä tekoja.

Kenen osallisuus?

Tämä opas kannustaa kouluja kehittämään kiusaami-sen vastaista työtään huomioimalla oppilaiden omat kokemukset ja toiminta. Usein koulussa oppilaiden oma toiminta hyvän yhteishengen edistämiseksi ja koulun aikuisten kiusaamista ennaltaehkäisevä toi-minta ovat toisistaan erillisiä. Opas herättää keskus-telua kiusaamista ehkäisevän työn lähtökohdista ja tuo esiin erilaisia mahdollisuuksia yhdistää koulun ai-kuisten ja oppilaiden toimintaa.

Tavoitteeksi nostetaan koko yhteisön hyvinvoinnin edistäminen. Kehittämistyössä huomion kohteena on viihtyisän ja myönteisen opiskeluilmapiiirin luominen ja tätä kautta kiusaamisen ennaltaehkäisy, ei päinvastoin. Vuorovaikutussuhteisiin ja oppilaiden omaan toimintaan keskittyvä hyvinvointikysely ja sen käsittely oppilaiden kanssa luovat pohjan koulun aikuisten ja oppilaiden yhteiselle työskentelylle.

Opasta voi käyttää keskustelun avaajana, esimerkiksi opettajien kokouksessa, yhteisöllisen oppilas-huoltoryhmän tapaamisessa, tai muutoin koulun kiusaamisenvastaista työtä kehitettäessä. Materiaali tarjoaa myös tukioppilasohjaajille, oppilaskuntaa ohjaaville opettajille sekä muille koulun osallisuusryhmiä ohjaaville opettajille ideoita toiminnan kehittämiseen ja yhteistyön löytämiseen.

Oppaan esimerkit ovat suureksi osaksi tukioppilastoiminnan ja koulun KiVa-tiimien yhteistyöstä. Materiaalin näkökulmia osallisuuden edistämisestä kiusaamisen vastaisessa työssä voidaan kuitenkin soveltaa minkä tahansa oppilasryhmän kanssa. Tukioppilaiden lisäksi kiusaamisen vastaisessa työssä voivat olla mukana kaikki koulussa toimivat osallistavat ryhmät: oppilaskunnan hallitus, luottamisoppilaat, välituntiikuttajat, alakoulujen kummioppilaat ja niin edelleen.

i KiVa Koulu -ohjelma on Turun yliopistossa kehitetty kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma, joka on käytössä laajasti Suomen kouluissa. Ohjelmaan kuuluvat koko kouluyhteisöä koskevat ennaltaehkäisevät yleiset toimenpiteet sekä kohdennetut toimet kiusaamistapausten selvittelyyn.

Ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin kuuluvat KiVa-oppitunnit, joita toteutetaan 1., 4. sekä 7. vuosiluokilla. Ohjelmaa toteuttavissa kouluissa nimetään työryhmä, jonka päätehtävänä on selvittää kiusaamistapauksia yhdessä luokanopettajien ja luokanvalvojien kanssa. KiVa-tiimin jäsenet koordinoivat koulun kiusaamisen vastaista työtä ja käyvät yksilö- ja pienryhmäkeskusteluja kiusaamiseen osallistuneiden ja kiusatuksi joutuneen lapsen kanssa sekä huolehtivat tilanteiden seurannasta.

Materiaalin sisältö ja rakenne on avattu seuraavan sivun kuviossa.

Oppilaiden osallisuutta tukeva prosessi alkaa tilannekartoituksesta. Osallisuutta edistävien näkökulmien tueksi esitellään kouluhyvinvointi-kyselyn tekemistä sekä tulosten käsittelyä oppilaiden kanssa tulosten tulkitsemiseksi ja yhteisten kehittämiskohteiden määrittelyä. Tulosten käsittelyyn esitetään työpajamalli.

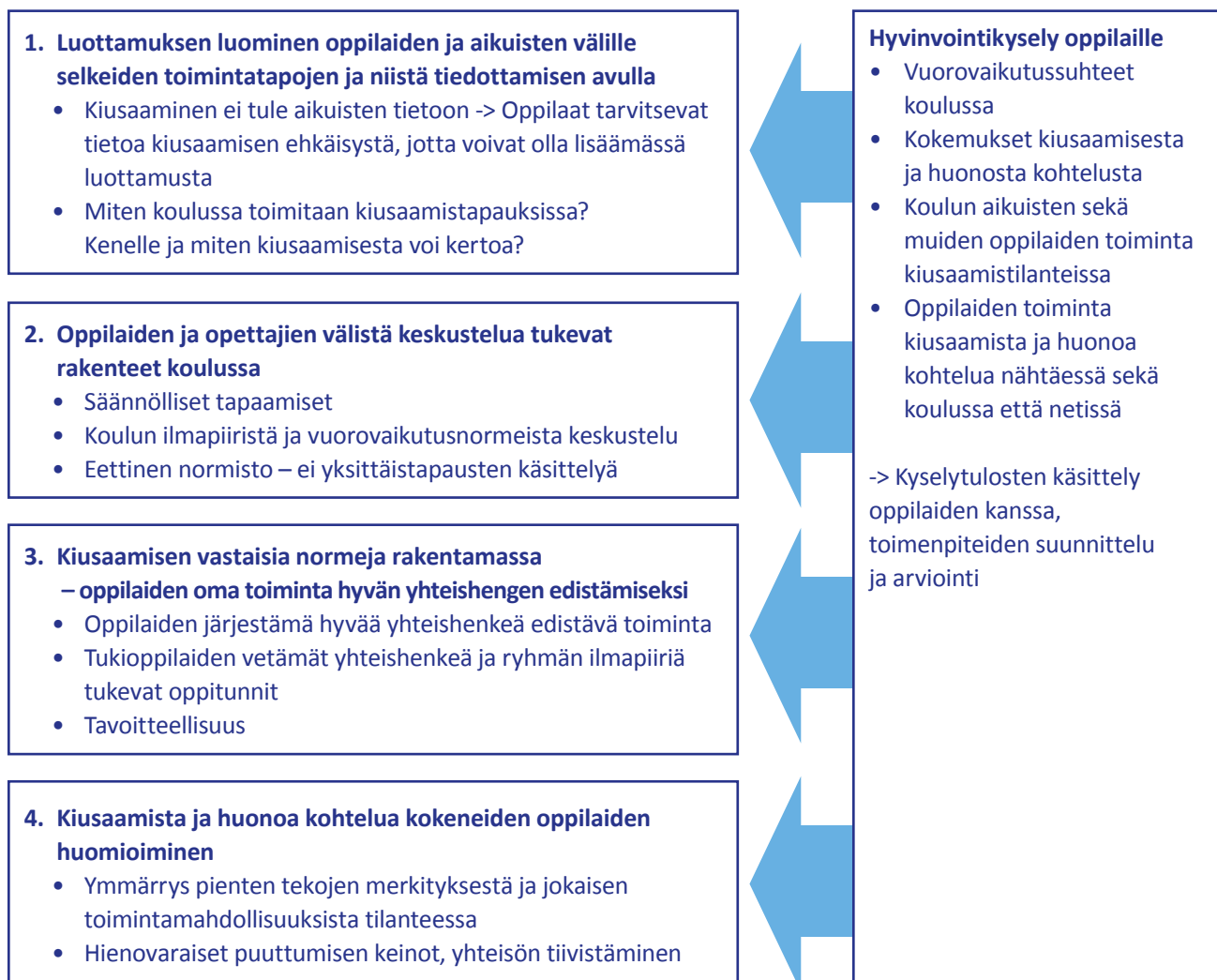
Osallisuuden edistämistä käsitellään neljästä eri näkökulmasta. Ensimmäisenä on luottamuksen luominen aikuisten ja oppilaiden välillä ja koulun kiusaamisenvastaisesta työstä tiedottaminen oppilaille. Selkeät, yhdessä luodut ja kaikkien tiedossa olevat toimintatavat synnyttävät oppilaiden luottamuksen siihen, että kiusaamisesta kannattaa kertoa ja että koulun aikuiset pystyvät auttamaan.

Toinen näkökulma keskittyy koulun aikuisten ja oppilaiden välisen vuoropuhelun sekä säännöllisiin ilmapiiristä ja hyvinvoinnista keskustelua edistävien rakenteiden vahvistamiseen. Erityisesti vuorovaikutus mediaympäristöissä on muuttanut vuorovaikutuskulttuuria. Kiusaamisen voidaan ajatella olevan ”liikkuva kohde”, joka muuttuu jatkuvasti vuorovaikutuskulttuurin ja sosiaalisten normien muuttuessa. Siksi koulussa on käytävä jatkuvaa vuoropuhelua ilmapiiristä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Säännöllinen vuoropuhelu onnistuu parhaiten silloin, kun siihen on koulussa osoitettu paikka ja tila.

Kolmas näkökulma kannustaa huomioimaan oppilaiden omaa toimintaa hyvän yhteishengen rakentamisessa. Tukioppilaat ja oppilaskuntien hallitukset järjestävät pitkin lukuvuotta erilaisia tapahtumia ja tempauksia, joiden tavoitteena on lisätä viihtymistä ja yhteishenkeä. Tukioppilaiden ja oppilaskunnan järjestämissä tempauksissa on hyvä kiinnittää huomiota toiminnan tavoitteellisuuteen. Tukioppilaat pitävät monissa kouluissa kiusaamisen ehkäisyyn liittyviä kummitunteja nuoremmille tai 7.-luokkalaisille KiVa-tunteja, joiden onnistuminen vaatii oppilaiden ymmärrystä asiasta.

Neljännessä näkökulmassa pohditaan, millaisin oppilaiden osallisuutta edistävin toimin kiusaamista, ulkopuolelle jättämistä tai yksinäisyyttä kokeneita oppilaita voidaan huomioida. Oppilaiden toiminnassa yhteisön tiivistäminen on avainasemassa, jotta koulun ilmapiiristä saadaan sellainen, että jokaiselle löytyy paikka yhteisössä.

Oppilaiden osallisuus kiusaamisen vastaisessa työssä

Osallisuus edellyttää yhteisöön kiinnittymistä

Oppilaiden osallisuus ei ole pelkästään vaikuttamista, vaan sillä on myös sosiaalinen päämäärä. Lapsille ja nuorille osallisuus koulussa on ennen kaikkea tunnetta siitä, että kuuluu johonkin ja on tärkeä osa yhteisöä. Oppilaan asema koulu yhteisössä vaikuttaa voimakkaasti myös oppilaan vuorovaikutussuhteisiin ja toimintamahdollisuuksiin koulussa.

MLL:n tekemän kyselyn mukaan kiusaamista ja huonoa kohtelua kokeneet oppilaat jäivät monin tavoin vertaisryhmästä ja koulun vuorovaikutussuhteista syrjään. He kokivat harvemmin itsensä hyväksytyiksi toisten oppilaiden joukossa, saivat muilta oppilailta vähemmän tukea koulutyöhön ja kokivat harvemmin, että luokassa on hyvä ilmapiiri ja että siellä uskalletaan yrittää ilman nolatuksi tulemisen pelkoa. Oppilaiden kokemuksia vuorovaikutussuhteista on kuvattu sivulla 10 olevassa infograafissa.

Loukkaava kohtelu ja kiusaaminen vaikuttavat voimakkaasti sekä oppilaan koulukokemukseen että oppimiseen. Osallisuuden toteutumisessa vuorovaikutussuhteilla on suuri merkitys: Miksi oppilas, joka ei tunne kuuluvansa yhteisöön, innostuisi yhteisen toiminnan järjestämisestä tai koulun toimintaa ohjaavien suunnitelmien ideoinnista? Miten koulun kehittämiseen osallistuu oppilas, joka kokee, että luokkatoverit eivät hyväksy häntä sellaisena kuin hän on ja joka ei uskalla luokassa ilmaista mielipidettään nolatuksi tulemisen pelossa?

Osallisuuden toteutumista arvioitaessa keskitytään usein edustuksellisen osallisuuden arviointiin. Osallisuustutkimus on esittänyt kritiikkiä vaikuttamista korostavaa lähestymistapaa kohtaan. Tutkijoiden mukaan riskinä on, että osallisuutta yritetään edistää aikuisten jo valmiiksi jäsentämässä kehikossa. Saadakseen äänensä kuuluville lasten ja nuorten on sitouduttava aikuisten päättämiin aiheisiin ja tapoihin käsitellä asioita. Osallisuuteen liittyy kiinteästi myös oman kiinnostuksen ja päätöksen kunnioittaminen. Oppilaalla pitää olla myös oikeus olla osallistumatta. Kaikki lapset eivät halua osallistua toimintaan, mutta silti he voivat kokea toiminnan tärkeäksi ja olevansa osallisina toisten lasten kautta. Osallistumiseen liittyvien positiivisten mielikuvien varjolla siitä ei saa tehdä lapsille velvollisuutta tai moraalista pakkoa, johon on ryhdyttävä jonkun toisen miellyttämiseksi. Osallistumattomuuskin voi olla kannanotto, ei vain osoitus passiivisuudesta.

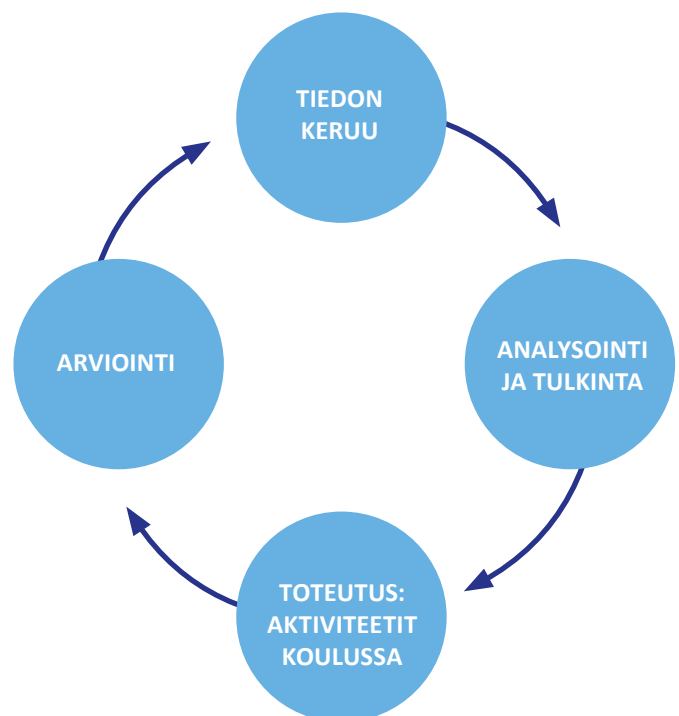
Kaikkien oppilaiden osallisuuden edistäminen edellyttää ennen kaikkea turvallista ja myönteistä kouluilmapiiriä. Aikuisten tehtävänä on luoda

edellytykset sille, että oppilaat kokevat kuuluvansa yhteisöön, uskaltavat olla eri mieltä ja kokevat turvalliseksi tuoda omat mielipiteensä ilmi. Osallisuuden edistämiseksi pitäisi ensisijaisesti vahvistaa vuorovaikutussuhteita, joissa oppilaat kokevat tulevansa kohdatuiksi ja hyväksytyiksi.

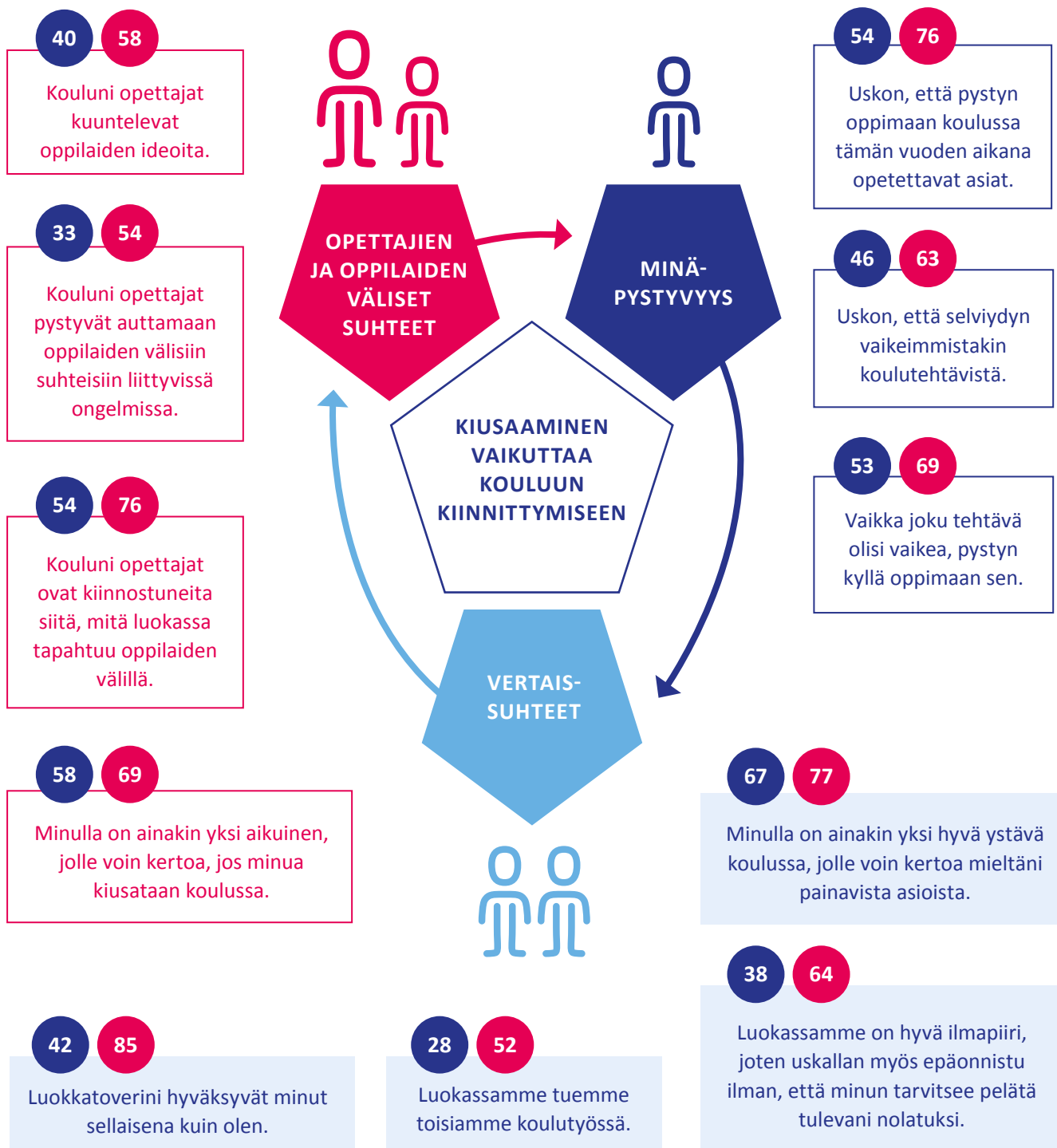
Toimintakulttuurin rakentaminen on prosessi

Osallisuuden edistäminen vaatii paitsi erilaisten oppilaiden ääntä esiin tuovien menetelmien ja luotamuksellisen vuorovaikutuskulttuurin edistämistä myös oppilaiden omaa ääntä tuovien rakenteiden luomista kouluun. Toimintakulttuurin kehittämistä tukee prosessi, jossa lähdetään liikkeelle oppilaiden näkemysten esiintuomisesta, pohditaan yhdessä tarvittavia toimenpiteitä, ideoidaan ja toteutetaan erilaisia hyvää yhteishenkeä ja vuorovaikutusta edistäviä toimintoja, joita lopuksi arvioidaan. Kehityssykliä viedään taas eteenpäin uuden tilannekarttoituksen pohjalta.

Osallistavan kehittämisprosessin rakentaminen

Kiusaaminen vaikuttaa oppimiseen ja kouluun kiinnittymiseen

% Oppilaat, joita on kohdeltu huonosti

% Muut oppilaat

Kiusaaminen vaikuttaa oppimiseen ryhmässä. Oppilailla, joita on kiusattu tai kohdeltu huonosti, on muita oppilaita kielteisemmät kokemukset opettajien ja oppilaiden välisistä suhteista, vertaissuhteista sekä uskosta omaan kykyyn oppia. He jäävät monella tavoin vaille ryhmän tukea ja ryhmään kuulumisen tunnetta. Oppiminen on yhä enemmän sosiaalista ja edellyttää vuorovaikutusta muiden kanssa. Kouluissa tulee kiinnittää aktiivisesti huomiota ryhmän yhteenkuuluvuuden ja ilmapiirin tukemiseen.

Hyvinvointikyselyllä kaikkien ääni kuuluviin

Kun oppilaita halutaan tiiviimmin mukaan kiusaamisen ennaltaehkäisyyn, on tärkeä miettiä, millä perusteella toimenpiteitä suunnitellaan. Kiusaamisen esiintymistä ja yleistä koulussa viihtymistä kartoitetaan koulussa usein säännöllisillä kyselyillä. Kiusaamiskyselyt kartoittavat usein oppilaiden omia kokemuksia siitä, onko itse tullut kiusatuksi tai onko nähnyt luokassa kiusaamista tai ulkopuolelle jättämistä. Kiusaamiskyselyt ovat tärkeitä, jotta koulun aikuisilla on tietoa kiusaamisen yleisyydestä. Kyselyyn avulla voidaan myös tunnistaa yksittäisiä kiusattuja ja kohdentaa heille apua.

Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä pelkkä kiusaamisen yleisyyden ja muotojen selvittäminen ei tarjoa riittävän hyvää pohjaa ennaltaehkäisevien toimenpiteiden suunnitteluun. Jos keskitytään selvittämään pelkästään kiusaamisen yleisyyttä, käy helposti niin, että ongelman nähdään koskettavan koulussa vain niitä henkilöitä, jotka on nimetty selvittämään kiusaamistapauksia. Kuitenkin kaikki opettajat voivat omalla toiminnallaan rakentaa myönteistä ja viihtyisää kouluympäristöä.

Ennaltaehkäisyn näkökulmasta pelkän kiusaamista kartoittavan kyselyn sijaan on selvitettävä laajemmin oppilaiden kokemuksia koulun sosiaalisista suhteista ja kouluyhteisön jäsenten toiminnasta kiusaamistilanteissa. Toimintakulttuuria ja vuorovaikutussuhteita kartoittavat kysymykset ohjaavat yhteistä keskustelua siihen, miten vuorovaikutuskulttuuria koulussa voidaan kehittää niin, että kaikki tuntisivat kuuluvansa yhteisöön, ilmapiiri olisi kannustava, avoin ja ongelmatilanteissa keskustelulle löytyisi tilaa ja mahdollisuuksia.

Kiusaamisen ehkäisyssä on hyvä kartoittaa seuraavia asioita:

- oppilaiden kokemukset vuorovaikutussuhteista koulussa: oppilaiden ja opettajien väliset suhteet sekä oppilaiden vertaissuhteet,
- kokemukset kiusaamisesta ja huonosta kohtelusta niin koulussa kuin erilaisissa mediaympäristöissä,
- kiusaamista ja huonoa kohtelua kokeneiden oppilaiden kokemukset ja koulun aikuisten sekä muiden oppilaiden toiminta kiusaamistilanteissa,
- oppilaiden toiminta, kun näkee koulussa tai mediassa kiusaamista ja huonoa kohtelua.

NETISSÄ TAPAHTUVAN KUSAAMISEN KARTOITTAMINEN

Nettikiusaaminen ilmiönä herättää jatkuvasti keskustelua sekä kiusaamistutkimuksessa että koulujen arjessa. Tutkimukset antavat erilaisia tuloksia netissä tapahtuvan kiusaamisen yleisyydestä riippuen tutkimuksen kysymyksenasettelusta sekä otoksesta. Tutkimuskirjallisuudessa käydään myös jatkuvaa vuoropuhelua siitä, onko netissä tapahtuva kiusaaminen oma ilmiönsä, jolla on omat lainalaisuutensa, vai onko se osa samaa ilmiötä, jossa välineenä vain on netti tai sosiaalisen median sovellukset. Koulujen kiusaamista ehkäisevät suunnitelmat ja toimintamallit eivät useinkaan anna riittävästi välineitä netissä tapahtuvan kiusaamisen ehkäisyyn ja tilanteiden selvittelyyn.

Nuorten mediamaailma on suureksi osaksi aikuisten ulottumattomissa. Kiusaamisen vastaista työtä onkin tehtävä yhä tiiviimmin yhteistyössä oppilaiden kanssa. MLL:n kehittämishankkeen yhteydessä tehdyssä kartoituksessa oppilailta kysyttiin, ovatko he kokeneet kiusaamista, häirintää tai huonoa kohtelua koulussa, netissä tai molemmissa.

Oppilaille järjestetyssä kyselytuloksia käsittelevässä työpajassa kysymys herätti paljon keskustelua. Nettikiusaamisesta keskusteltaessa kävi ilmi, että oppilaat olivat ymmärtäneet kysymyksen eri tavoin kuin kyselyn laatijat olivat tarkoittaneet. Vuorovaikutus kasvokkain ja vuorovaikutus mediaympäristöissä limittyvät myös koulun arjessa. Samojen kavereiden kanssa voi välitunnilla keskustella sekä kasvokkain että Whatsapp-ryhmässä, Snapchatissa tai muissa sosiaalisen median sovelluksissa. Oppilaiden oli vaikea erottaa, milloin kiusaaminen tapahtui koulussa ja milloin netissä, sillä ne sekoittuivat.

Työpajassa nuoret halusivat viedä eteenpäin viestiä siitä, että opettajien täytyy olla tietoisia nuorten mediaympäristöistä ja tuoda esiin sitä, että he ovat valmiita auttamaan myös nettikiusaamiseen tai huonoon kohteluun liittyvissä pulmissa. Nettikiusaamisen yleisyys ei ollut niin merkittävä tieto kuin se, että ilmiöt limittyvät ja että kiusaamistapausten käsittelyn yhteydessä on hyvä selvittää, tapahtuuko kiusaamista myös mediaympäristöissä.

Vuorovaikutussuhteita sekä kiusaamista ja loukkaavaa kohtelua kartoittavia esimerkkikysymyksiä on esitelty liitteessä. Kysymyksistä voi poimia oman koulun hyvinvointikyselyyn ideoita ja uusia tapoja pohtia kiusaamisen ehkäisyä.

Tulosten käsittely oppilaiden kanssa

On tärkeää, että oppilaat saavat olla mukana pohtimassa hyvinvointia kartoittavan kyselyn tuloksia ja niistä tehtäviä tulkintoja, ei pelkästään suunnitelmassa erilaisia toimenpiteitä kouluun. Kyselytuloksia on hyvä pohtia oppilaiden kanssa jo ennen kuin tuloksia käsitellään henkilöstön kesken.

Kyselytulosten käsittely oppilaiden kanssa toimii tärkeänä kyselyn luotettavuuden mittarina. Kun keskustellaan kyselyn tuloksista, voidaan samalla pohtia, miten oppilaat kokivat kyselyn, olivatko kysymykset ymmärrettäviä ja herättikö kysely keskustelua jälkikäteen. Koulun opettajille ja muulle henkilöstölle voidaan sitten viedä kyselytulosten ohessa myös nuorten terveisiä ja laadullista tietoa heidän kokemuksistaan ja painotuksistaan.

Viereisen sivun taulukossa on kuvattu oppilaille pidettävän kyselytyöpajan kulkua. Työpajan voi järjestää esimerkiksi koulun tukioppilasryhmälle tai oppilaskunnan hallitukselle. Työpajan kesto on 1,5 tuntia. Tavoitteena on sekä keskustella oppilaille tehdyn kyselyn tuloksista että ideoida koulun toiminnan kehittämistä.

KIUSAAMISEEN LIITTYVISTÄ ASENTEISTA KESKUSTELU

17%

oppilaista kokee, että omassa koulussa voi saada arvostusta kiusaamalla tai käyttäytymällä epäkunnioittavasti muita kohtaan.

25%

oppilaista kokee, että omassa koulussa täytyy varoa ja käyttäytyä tietyllä tavalla, jotta ei joutuisi kiusatuksi.

MLL:n kehittämishankkeen pilottikouluissa pidentyissä työpajoissa oppilaat pohtivat todellisuutta ja arkea lukujen takana. Kun kyselytuloksia esiteltiin työpajoissa koulun henkilökunnalle, heitä kiinnosti erityisesti tulosten suhteuttaminen muiden koulujen tuloksiin: onko tilanne koulussamme parempi vai huonompi kuin muualla. Oppilaat puolestaan pohtivat sitä, miten tulokset näkyivät koulun arjessa: oppitunneilla, välitunneilla ja käytävillä. Työpajakeskusteluissa yritettiin paikallistaa koulussa tarvittavia toimenpiteitä:

”En olisi uskonut, että lähes joka viides oppilas kokee, että meidän koulussa voi saada arvostusta kiusaamalla muita. Tai että joka neljäs miettii, miten pitää käyttäytyä, jotta ei itse joutuisi kiusatuksi. Mistähän tämä voisi johtua? Mitä voisimme tehdä?”

”Tukaritunneilla voisi ainakin kertoa kyselytuloksista ja kannustaa jokaista miettimään omaa käytöstään. Naureskellaanko luokassa, jos vastaa väärin? Miten suhtaudutaan oppilaisiin, jotka kertovat havaitsemastaan epäkunnioittavasta kohtelusta opettajille? Syrjitäänkö heitä salaa? En ole koskaan kuullut, että ketään olisi syytetty opettajille kantelemisesta.”

Työpaja (tuki)oppilaille kyselytulosten pohtimiseen

Osio	Tavoite	Työskentelytapa
Johdanto 15 min	Työpajan tavoitteiden määrittely Työpajan kulku Työskentelytavat	Lämmittelyleikki, jonka aikana varmistetaan, että kaikki osallistujat tietävät toistensa nimet ja että ilmapiiri muodostuu rennoksi. Osallistujien esittäytyminen. Ohjaaja esittelee työpajan tavoitteet, kulun ja työskentelytavat. Laaditaan yhteiset periaatteet työskentelylle: Luottamuksellisuus. Kaikkien mielipiteiden kunnioittaminen. Puheenvuoron antaminen muille ja muiden ajatusten kuunteleminen.
Kyselytulosten käsittely 30 min	Tulosten esittely oppilaille Yhteisten tulkintojen tekeminen	Ohjaaja esittelee kyselytulosten yhteenvedon. Kyselyn jokaisen osa-alueen jälkeen pysähdytään miettimään seuraavia kysymyksiä: Mitä kysymyksillä haluttiin saada selville? Oliko kysymykset muotoiltu oikealla tavalla? Mistä tulokset kertovat? Millaiset asiat vaikuttavat oppilaiden kokemuksiin tässä asiassa? Miten tämä näkyy koulun arjessa?
Toimenpiteiden ideointi 30 min	Ideoida tulosten pohjalta koulun toimintaa kiusaamisen ehkäisemiseksi	Tulosten pohdinnan jälkeen ideoidaan, miten koulun toimintaa tulisi kehittää. Ideat voivat liittyä niin opettajien ja koulun henkilöstön toimintaan kuin tukioppilaiden tai oppilaskunnan toimintaan. Osallistujat jaetaan pienryhmiin. Jokainen ryhmä saa ensin pohdittavakseen yhden teemoista, jonka tuloksia edellisessä kohdassa tulkittiin yhteisesti. Oppilaiden tehtävänä on ideoida toimintaa 10–15 minuuttia seuraavan kysymyksen avulla: Mitä on tehty oikein, jotta asia on näin hyvin? / Mitä pitäisi tehdä asian kehittämiseksi? Pienryhmässä ideoinnin jälkeen ideariihi jatkuu messupurulla: yksi ryhmästä jää esittelemään ryhmän keksimiä ideoita. Pienryhmät kiertävät vuorollaan muiden pisteillä, kuulevat esittelijältä, mitä kyseiseen aiheeseen on jo ideoitu ja jatkavat ideointia. Lopuksi kaikki palaavat omalle pisteelleen ja tutustuvat, miten ideat ovat tarkentuneet.
Yhteenveto ja päätös 15 min	Yhteenveto oppilaiden tuloksista tekemistä huomioista ja tulkinnoista Yhteenveto oppilaiden keräämistä toimintaideoista Aikataulusta ja jatkotoimista päättäminen	Työpajan lopuksi kerrataan vielä oppilaiden kyselytuloksista tekemät huomiot ja opettajille vietävät viestit. Ryhmätöissä esiin nostetut kehittämissideat kerätään yhteen. Tarvittaessa karsitaan ideoita äänestämällä niin, että jokaisen teeman alle jää 3–5 toimintaideaa. Sovitaan siitä, miten kehittämissideoita viedään eteenpäin opettajille/tukioppilastoimintaan/oppilaskuntatoimintaan/ muille oppilaille.

MUISTA EETTISYYS TULOSTEN KÄSITTELYSSÄ

Oppilaat vastaavat koulussa viihtymistä ja hyvinvointia koskevaan kyselyyn luottamuksellisesti. Vastauksissaan he saattavat tuoda esiin kipeitä ja henkilökohtaisia asioitaan. Kun kyselyn tuloksia tuodaan yhdessä pohdittavaksi, on tärkeä kiinnittää huomio eettisiin näkökulmiin.

Ennen työpajaa pohdittavia kysymyksiä:

- Laadi yhteenveto tuloksista niin, että vastaajien anonymiteetti suojataan. Avoimia vastauksia esiteltäessä on tärkeää, että vastaaja ei ole tunnistettavissa esimerkiksi kirjoitustyylistä. Tarkoituksena ei ole, että huomio kiinnittyy siihen, kuka mielipiteen esittää, vaan siihen, miten moninaisia näkemyksiä oppilailla on.
- Pohdi, miten kyselytulokset on esitettävä, jotta oppilaat ymmärtävät ne. Vältä myös tulkintojen tekemistä. Jos kerrot tuloksista tuomalla esiin oman näkökulmasi (VAIN joka kolmas oppilas... JOPA puolet oppilaista... YLLÄTTÄVÄN SUURI OSA oppilaista sanoi...), oppilaat eivät ehkä uskalla esittää omia pohdintojaan ja arvioitaan.
- Määritelkää koulu yhteisössä tavoitteet

oppilaiden kanssa työskentelylle ja pohtikaa, millaiseen kehittämisprosessiin koulussa on mahdollista lähteä. Työpajan tavoitteet tulee linkittää koulun kehittämistyön tavoitteisiin. Oppilaille on perusteltava rehellisesti, mihin osallistumisella pyritään ja mihin heillä on mahdollisuus vaikuttaa. Näennäiseksi jäävä osallistuminen voi lannistaa ja latistaa käsitystä omista vaikuttamismahdollisuuksista, jopa omasta arvokkuudesta. Myös aikuisten ennakkokäsitykset voivat muuttua itseään toteuttaviksi ennusteiksi, jos aikuiset eivät esimerkiksi kykene olemaan aidosti kiinnostuneita lasten tuottamasta tiedosta tai sisällöstä.

- Kerro oppilaille, miksi kirjaat keskustelua ylös ja mitä muistiinpanoille tehdään.
- Muistuta oppilaita siitä, että työpajassa kenenkään ei tarvitse kertoa, miten itse on vastannut kyselyyn, vaan tarkoituksena on keskustella yleisesti siitä, miten koulussa viihtymistä ja hyvää yhteishenkeä voi edistää.
- Pidä huolta, että oppilaat tietävät, miten heidän kehittämisideoitaan edistetään ja että he saavat tietoa prosessin etenemisestä.

Luottamus rakennetaan yhdessä

Kiusaamista ehkäisevät systemaattiset toimintamallit, jotka ovat niin koulun aikuisten, oppilaiden kuin vanhempien tiedossa. Erilaiset tavat, joilla oppilaat otetaan mukaan viestimään kiusaamisen ehkäisemisestä muille oppilaille ja vanhemmille, lisäävät luottamusta yhteisössä.

Kiusaaminen jää usein huomaamatta koulun henkilökunnalta. Esimerkiksi Anne Haatajan väitöstudiumin mukaan koulun henkilökunnan mahdollisuuksissa tunnistaa usean kuukauden ajan toistuvasti kiusattuja oppilaita on puutteita: vain alle neljännes kiusatuista oppilaista saa apua henkilökunnalta. Oppilaiden kasvaessa alttius kertoa kiusaamisesta aikuiselle vähenee. Kiusaaminen voi tuntua oppilaalta häpeälliseltä, sillä kaveriporukassa pärjääminen on tärkeää. Myös pelko kiusaamisen pahentumisesta voi estää nuorta puhumasta.

Kiusaamisen salaaminen voi kertoa myös nuorten ja aikuisten välisestä luottamuspulasta. Kiusaamisesta ei kerrota, koska ajatellaan, että aikuiset eivät kuitenkaan halua tai voi puuttua siihen. Oppilaat eivät välttämättä koe aikuisten puuttuvan kiusaamiseen tehokkaasti. THL:n Kouluterveyskyselyn (2013) mukaan lähes 70 prosenttia yläkouluikäisistä kiusaamista kokeneista tai muita kiusanneista oppilaista koki, että koulun henkilökunta ei ollut puuttunut kiusaamiseen.

MLL:n kyselyn mukaan etenkin netissä tapahtuva kiusaamisesta kertomiseen pitäisi kiinnittää huomiota. Kyselyyn vastanneista oppilaista vain noin puolet koki, että heillä on koulussa joku aikuinen, jonka puoleen he voivat kääntyä, mikäli heitä kohdellaan huonosti netissä. Koulukiusaamisessa luotettava aikuinen löytyi 70 prosentilla oppilaista.

Nettikiusaaminen kytkeytyy osaksi koulukiusaamista. Oppilaat eivät aina uskalla kertoa aikuisille nettikiusaamiskokemuksistaan, koska eivät usko aikuisilla olevan kykyä ymmärtää heitä tai puuttua kiusaamiseen. Nuorten mediamaailma on suureksi osaksi aikuisten ulottumattomissa. Netissä tapahtuvasta kiusaamisesta ei myöskään usein mainita erikseen mitään koulun kiusaamisen vastaisessa suunnitelmassa. Jos keskustelua teemasta ei ole käynnistetty, on vaikea luottaa siihen, että aikuisilla olisi ymmärrystä asiasta ja keinoja puuttua siihen.

Jotta koulukiusaamiseen voidaan puuttua tehokkaasti, koko koulu yhteisön – opettajien, kaikkien oppilaiden ja heidän huoltajiensa – on tiedettävä, mistä kiusaamisesta on kyse ja miten siihen omassa koulussa puututaan. Koulukiusaamisen vastaisessa työssä on kysymys sekä johtamisesta että opettajien sitoutumisesta sovituihin toimintamalleihin.

Oppilaiden luottamusta aikuisten toimintaan lisäävät selkeät toimintatavat ja niistä kiinni pitäminen. Strukturoidut ja koulun arkeen juurrutetut yhtenäiset toimintamallit antavat oppilaille selkeän viestin siitä, että kiusaamista ei koulussa sallita. Aikuisten asenteilla on merkittävästi vaikutusta myös siihen, kuinka aktiivisesti oppilaat itse toimivat kiusaamistilanteissa. Kiusaamisesta kertominen aikuisille on helpompaa, kun aikuiset ovat avanneet keskustelun ja vahvistaneet uskoa siihen, että heillä on mahdollisuuksia toimia.

Kääntyisinkö aikuisen puoleen?

Onko koulussa ainakin yksi aikuinen, jolle voit kertoa ja jolta saat tukea, jos muut oppilaat kohtelevat sinua huonosti?

Huono kohtelu koulussa

Huono kohtelu netissä

Vähintään yksi aikuinen, jolle voi kertoa huonosta kohtelusta koulussa

50%

Oppilaat, joita on kiusattu tai kohdeltu huonosti koulussa tai netissä

70%

Oppilaat, joita ei ole kiusattu tai kohdeltu huonosti koulussa tai netissä

Tietävätkö koulusi aikuiset, että sinua on kiusattu tai kohdeltu huonosti?

Ei

Ei, enkä koe sille tarvetta

Kyllä, mutta asiaa ei huomioitu

Kyllä ja siitä oli apua

Koulun toimintatavoista tiedottaminen oppilaille on tärkeä osa luottamuksen rakentamista. Alakoulujen kummioppilaat, yläkoulujen tukioppilaat ja oppilaskunnan hallitukset voivat olla merkittävässä roolissa kerrottaessa koulun toimintatavoista kiusaamisen ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi.

Tukioppilaat ovat vastaanottamassa uusia 7.-luokkalaisia lukuvuoden alkaessa. He opastavat aktiivisesti oppilaita ensimmäisten päivien aikana sekä osallistuvat heidän ryhmäyttämiseensä. Tukioppilaat kertovat omasta tehtävästään koulussa ja siitä, missä kaikissa asioissa heidän puoleensa voi kääntyä. On tärkeää, että tukioppilaat viestivät heti aluksi myös siitä, että heidän puoleensa voi kääntyä niin koulussa kuin netissä tapahtuvasta kiusaamisesta tai huonosta kohtelusta. Tukioppilaat voivat olla apuna kertomassa aikuisille asiasta. Koulun aikuisten tehtävänä on huolehtia, että tukioppilailta on riittävästi tietoa siitä, miten kiusaamistilanteita koulussa selvitetään, jotta he osaavat viedä tietoa eteenpäin ja myös rohkaista oppilaita puhumaan. Myös oppilaskunnan hallituksen kanssa on hyvä käydä läpi koulun toimintaa kiusaamisen ehkäisemiseksi, esimerkiksi pyytämällä KiVa-tiimin vetäjää tai muita koulun kiusaamisen vastaista työtä tekeviä aikuisia vierailemaan hallituksen kokouksessa.

IDEOITA KUSAAMISEN VASTAISESTA TOIMINNASTA KERTOMISEEN

- ▶ **Kuvittakaa toimintamalli.** Koulun KiVa-tiimi tai muu kiusaamistapauksia käsittelevä tiimi esittelee tukioppilaille toimintamallinsa kiusaamistilanteiden käsittelystä. Oppilaat pohtivat, miten toiminta olisi helppoa esitellä esimerkiksi uusille 7.-luokkalaisille. Selvittelyprosessia voi havainnollistaa esimerkiksi tekemällä esimerkkitapausta kuvaavan videon, josta käy ilmi, miten aikuiset toimivat, kun kiusaaminen tulee ilmi ja miten selvittely etenee. Prosessia voi kuvata myös tekemällä siitä animaation, sarjakuvan tai digitarinan.
- ▶ **Esimerkit vahvistavat uskoa.** Oppilaat saavat harvoin kuulla, mihin kiusaamistapausten käsittely on koulussa johtanut. Laatikaa yhdessä tukioppilaiden kanssa kuviteltuja esimerkkitapauksia, joissa käy ilmi se, miten selvittelykeskustelut ovat vaikuttaneet ja miten tapauksia on seurattu keskusteluiden jälkeen.

TUKIOPPILAAT VIEVÄT TIETOA 7.-LUOKKALAISILLE

Yläkouluun saapuu oppilaita useilta eri alakouluilta. Oppilaat ovat tehneet KiVa-oppitunteja alakouluissa ja KiVa-ohjelman mukainen kiusaamisen selvittelymalli on heille tuttu. Alakoulusta yläkouluun siirtyminen on nuorelle suuri muutos niin sosiaalisen ympäristön kuin oman kehityksen kannalta. Koulussa ei ole omaa tuttua luokanopettajaa, johon oppilaalla olisi säännöllinen kontakti, vaan opettaja vaihtuu oppitunnista toiseen. Usein koulun vaihtoon liittyy myös paljon huhuja ja myyttejä, joita oppilaat miettivät kesän aikana.

Tukioppilailta on tärkeä rooli lukuvuoden alussa ottaa uudet oppilaat vastaan. Tukioppilaat opastavat koulutulokkaita ensimmäisinä koulupäivinä ja osallistuvat myös ryhmäytämispäivään. On tärkeää, että he viestivät uusille oppilaille myös koulun kiusaamisen vastaisesta työstä. Kun vanhemmat oppilaat tuovat uusille viestiä siitä, että koulumme on KiVa-koulu, ihan niin kuin alakoulukin, ja täällä on tietyt opettajat, jotka tilanteita selvittelevät, 7.-luokkalaiset saavat heti alusta luottamuksen siihen, että myös yläkoulussa on hyväksyttävää kertoa kiusaamisesta aikuisille, ja nämä ovat valmiita kuuntelemaan ja auttamaan. Viesti tukioppilailta voi olla jopa tehokkaampaa kuin se, että koulun KiVa-tiimi käy esittäytymässä oppilaille. Sekin on tärkeää, että oppilaat tietävät KiVa-tiimin jäsenet ja että tiimi käy tervehtimässä luokanvalvojatunnilla koulutulokkaita.

POHDITTAVAA:

- Miten koulun toiminta kiusaamisen ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi tuodaan opettajien, oppilaiden ja vanhempien tietoon?
- Miten netissä tapahtuva kiusaaminen otetaan oppilaiden kanssa puheeksi?
- Missä tilanteissa oppilailta on mahdollisuus kertoa kokemastaan tai näkemästään kiusaamisesta tai loukkaavasta kohtelusta?
- Miten varmistetaan opettajien johdonmukainen toiminta kiusaamisen tultua opettajan tietoon?

Opettajien ja oppilaiden vuoropuhelun vahvistaminen

Oppilailla on usein hyvinvointiin ja ilmapiiriin liittyvää tietoa, josta koulun aikuiset eivät ole tietoisia. Säännölliset keskustelut oppilaiden ja KiVa-tiimin tai muiden koulun kiusaamisen vastaisesta työstä vastaavien aikuisten kanssa tarjoavat tietoa, josta on hyvä puhua yhteisesti.

Oppilaiden keskuudessa on paljon epävirallisia normeja, joista koulun aikuiset eivät ole tietoisia, mutta oppilaat kyllä ovat. Nuoret näkevät toisten nuorten toimintaa eri tavoin kuin aikuiset, eivätkä tiedot ilmapiiriin vaikuttavista tekijöistä, tai esimerkiksi mediaympäristöissä syntyneistä konflikteista, valu koulun aikuisille itsestään. Oppilaiden omat säännöt voivat poiketa koulun virallisista säännöistä. Oppilaiden osallisuuden edistäminen edellyttää toimivia vuorovaikutussuhteita oppilaiden ja opettajien välillä. Nuorten täytyy pitää koulussa toimivia aikuisia luotettavina ja turvallisina ja heidän on voitava luottaa siihen, että aikuiset hoitavat asiat.

Koulun ilmapiiri on muutoksille altis ja ilmapiirin rakentaminen ja ylläpitäminen vaativat yhteistyötä ja tilanneherkkyyttä. Koulun ihmissuhteet ovat tärkeitä koulussa viihtymiselle. Oppilaat kokevat luottamuksen koulussa ystävyytenä ja siinä, että opettajat arvostavat heitä. Toisen ihmisen tunteminen on tärkeää luottamuksen syntymiselle. Eija Raatikaisen väitöstutkimus (2011) osoittaa, että luottamus koulussa ei ole vain yksilöllistä ja yksilöiden välistä, vaan se rakentuu yhteisöllisesti. Koulun luottamuskulttuuri perustuu koulussa omaksutuille arvoille, uskomuksille, odotuksille, normeille ja käyttäytymiselle, jotka vaikuttavat luottamuskulttuurin syntyyn. Luottamus koulussa rakentuu vuorovaikutuksen, yhteistyön ja ihmisten tuntemisen myötä.

MLL:n kyselyn mukaan oppilaiden ja opettajien välisistä suhteista keskustelulle on koulussa suuri tarve. Oppilaiden kokemuksia opettajien ja oppilaiden välisistä suhteista kuvataan viereisessä taulukossa.

Opettajan toiminnalla on paljon vaikutusta ilmapiiriin ja oppilaiden vertaissuhteisiin. Opettaja voi tukea myönteisten, positiivisten ja toisten kunnioittamista tukevien normien syntymistä luokassa pyrkimällä systemaattisesti luomaan kontakteja oppilaiden välille ja näin pienentämään oppilaiden välisiä statuseroja.

MLL:n kyselyn mukaan oppilaista vain hieman yli puolet koki, että opettajat ovat halukkaita auttamaan oppilaiden välisissä konflikteissa. Hieman suurempi osuus koki, että opettajat ovat kiinnostuneita oppilaiden ideoista ja siitä, mitä oppilaiden keskuudessa tapahtuu luokassa.

Vuorovaikutussuhteiden rakentuminen vaatii riittävästi aikaa kohtaamiselle ja luottamuksen synnyttämiselle. Kouluun syntyneet sosiaaliset normit vaikuttavat merkittävästi oppilaiden väliseen vuorovaikutukseen. Oppilaat voivat tuntea sosiaalinen normin sitovan heitä ja vaikuttavan heihin, vaikka he eivät välttämättä osaisikaan kuvata, mikä säännön alkuperä on tai mistä asenne kumpuaa. Tästä syystä ryhmän toiminnasta ja sitä ohjaavista normeista on syytä keskustella oppilaiden kanssa säännöllisesti. Oppilaiden keskuudessa vallitsevat epäviralliset normit säätelevät usein myös sitä, millä tavalla toisten nuorten asioista on luvallista puhua aikuisten kesken. Kouluun on luotava tiloja ja rakenteita, jotka kannustavat ilmapiiristä ja sosiaalisista suhteista keskustelua ja tukevat oppilaiden ja aikuisten välistä vuorovaikutusta.

Opettajien ja oppilaiden väliset suhteet

	prosenttia
Opettajat ovat kiinnostuneita siitä, mitä luokassa tapahtuu oppilaiden välillä.	57
Opettajat kuuntelevat oppilaiden ajatuksia ja ideoita.	55
Opettajat pystyvät auttamaan oppilaiden väliin suhteisiin liittyvissä ongelmissa.	51

VINKKEJÄ VUOROPUHELUN VAHVISTAMISEEN

► Paneelikeskustelu ilmapiiristä

Koulun ilmapiiristä voi käydä keskustelua järjestämällä aiheesta koko koululle yhteisen paneelikeskustelun, jossa keskustelijoiksi pyydetään oppilaiden, opettajien, koulun johdon ja oppilashuollien edustajia. Oppilasedustajat voidaan valita esimerkiksi tukioppilaiden, oppilaskunnan hallituksen ja muiden osallisuusryhmien jäsenten joukosta. Koulun kaikki oppilaat voidaan osallistaa pohtimaan keskusteluun sopivia kysymyksiä varaamalla tähän aikaa esimerkiksi äidinkielen tunneilta.

Keskustelun aihepiireihin voivat kuulua esimerkiksi opettajien ja oppilaiden väliset suhteet, oppilaiden keskinäiset suhteet, miten erilaisuutta huomioidaan koulussa ja miten myönteistä käyttäytymistä koulussa tunnustetaan ja tunnustetaan. Keskustelu voi sisältää myös asenneväittämiä, joiden avulla voidaan kerätä kaikkien oppilaiden kokemuksia. Tässä voi hyödyntää erilaisia sosiaalisen median sovelluksia, kuten Kahoot-kyselytyökalua.

► KiVa-tiimin ja tukioppilaiden aamukaakat

Järjestäkää säännöllisesti KiVa-tiimin ja tukioppilaiden yhteisiä aamutapaamisia. Pieni tarjoilu koulun puolelta tekee oppilaille tunteen siitä, että heidän näkemyksiään arvostetaan. Aamukaakon aikana voi käsitellä erilaisia teemoja, kuten luokan ilmapiiriä, oppilaiden ja opettajien välisiä suhteita tai sosiaalista mediaa. Tukioppilaat voivat kertoa luokkien ilmapiiriin liittyviä havaintojaan esimerkiksi kummitunneilta.

► KiVa-linkit

Valitkaa tukioppilaiden ja oppilaskunnan hallituksen sekä mahdollisten muiden osallistavien ryhmien joukosta tietty joukko oppilaita, jotka nimetään yhteyshenkilöiksi KiVa-tiimiin päin. Eri oppilasryhmät näkevät koulun ilmapiiriin liittyvät asiat eri tavoin. Näin yhteisistä keskusteluista saadaan mahdollisimman mielekkäitä.

Huom!

On tärkeää tehdä selväksi yhteinen periaate siitä, että oppilaiden ja kiusaamistyöstä vastaavien työntekijöiden yhteisissä tapaamisissa ei puhuta kenestäkään oppilaasta nimellä, vaan keskustellaan yleisesti ilmapiiriin vaikuttavista tekijöistä. Tarkoituksena on välttää henkilökohtaisten tietojen levittely tai ryhmän muodostuminen ”tuomioistuimeksi”, joka kertoo havaitsemistaan rikkeistä. Ohjaa oppilasta kertomaan yksittäisiin oppilaisiin liittyvistä huolista koulun henkilökunnalle tilaisuuden jälkeen.

HYVÄN RYHMÄN MÄÄRITELMÄ

Harjoitus

Ryhmään syntyneistä normeista voi keskustella oppilaiden kanssa esimerkiksi pohtimalla yleisesti, millaiset tekijät tekevät ryhmästä sen jäsenille viihtyisän ja toimivan.

Ohje: Pyydä oppilaita palauttamaan mieleen erilaisia ryhmiä, joihin on itse kuulunut (esimerkiksi luokka, harrastusryhmä, nettiyhteisö), ja miettimään, mitkä asiat näissä ryhmissä ovat edistäneet viihtymistä ja turvallisuuden tunnetta ja sitten kirjoittamaan ylös, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että itse viihtyy jossakin ryhmässä.

Itsenäisen työskentelyn jälkeen jokainen ottaa pariksi jonkun lähellä istuvan osallistujan. Parin tehtävänä on vertailla kummankin omaa kuvausta toimivasta ryhmästä ja muodostaa neuvotellen näistä yhteinen toimivan ryhmän kuvaus. Lopuksi kaksi vierekkäin istuvaa paria muodostavat neljän hengen ryhmän, jossa jälleen muodostetaan kummankin parin kuvuksista pienryhmän yhteinen määritelmä toimivalle ryhmälle.

Kun kaikki pienryhmät ovat saaneet yhteiset määritelmänsä toimivalle ryhmälle valmiiksi, pyydä jokaista ryhmää kirjoittamaan oma määritelmänsä taululle tai fläpille kaikkien nähtäväksi.

Tämän jälkeen käydään yhteinen keskustelu siitä, millaisia yhteisiä piirteitä hyvälle ja toimivalle ryhmälle voidaan määritelmistä löytää. Lopuksi pohditaan, kuinka hyvin nämä tavoitteet toteutuvat omissa opetusryhmässä, millaisia tavoitteita ilmapiiriin parantamiseksi voisi asettaa ja millaisin keinoin tavoitteisiin pyritään yhdessä.

Esim.

TUKIOPPILAAT YHTEISÖLLISESSÄ OPPILASHUOLTORYHMÄSSÄ

Yhteisöllisen oppilashuoltotyön tavoitteena on vahvistaa koulun yhteisöllistä toimintakulttuuria sekä tukea koulu yhteisön, luokkien ja oppilasryhmien kokonaisvaltaista hyvinvointia.

Tukioppilaat voivat toimia oppilasedustajina yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän kokouksissa. Tämä on hyvä keino löytää uudenlaisia rooleja tukioppilasporukan sisälle. Tukioppilaiden joukosta voidaan valita työskentelystä kiinnostuneet. Tukioppilaat voivat tuoda kokouksissa esiin omassa toiminnassaan havaitsemaan hyvään ilmapiiriin vaikuttavia asioita, kummiluokkatyöskentelyssä esiin nousseita asioita ja oppilaiden toiveita.

Koulun epäviralliset normit tulevat tukioppilaille näkyväksi toimintaa järjestettäessä. Oppilaita tulee kannustaa pohtimaan yhdessä aikuisten kanssa, minkälaisia piilossa olevia ilmapiiriin vaikuttavia normeja oppilasryhmien sisällä on ja mistä asioista olisi koulussa hyvä keskustella aikuisten johdolla.

Oppilaiden oma toiminta edistää yhteishenkeä

Oppilaiden omalla toiminnalla on tärkeä rooli myönteisten, positiivista vuorovaikutusta tukevien normien rakentamisessa kouluun. Pelkkä hyvään yhteishenkeen keskittyminen ei riitä, vaan oppilailla on oltava riittävästi myös tietoa ryhmän toiminnasta ja siitä, miten jokainen voi vaikuttaa yhteisön vuorovaikutuskulttuuriin.

Oppilaat järjestävät kouluissa monenlaista hyvää yhteishenkeä edistävää toimintaa. Tukioppilaat ja oppilaskuntien hallitukset ideoivat ja toteuttavat erilaisia tapahtumia, välituntuliikuttajat järjestävät ohjelmaa välitunneille ja niin edelleen. Oppilaiden oma toiminta koulussa hyvän yhteishengen edistämiseksi on tärkeää ennaltaehkäisevää työtä. Oppilaiden järjestämien tapahtumien toteuttamisessa on kiinnitettävä erityistä huomiota kaikkien oppilaiden mahdollisuuteen osallistua, jotta toimitaan tavoitteiden mukaisesti.

Kiusaaminen on ryhmäilmiö, jossa luokkatovereilla on merkittävä rooli kiusaamisen mahdollistajina ja ylläpitäjinä. Ryhmän jäsenillä on erilaisia rooleja kiusaamisprosessissa. Rooleja ylläpitävät oppilaiden erilaiset asenteet, motivaatiot sekä ryhmän vuorovaikutussuhteet. Oppilaan rooli kiusaamistilanteessa ei siis määräydy ainoastaan oppilaan henkilökohtaisten ominaisuuksien mukaan, vaan toimintaa määrittävät vahvasti muun muassa ryhmässä vallitsevat normit. Kiusaamisen käsittäminen ryhmäilmiöksi auttaa ymmärtämään syitä, miksi kiusatut oppilaat eivät saa tukea huolimatta oppilaiden kielteisistä asenteista kiusaamiseen.

Monissa kouluissa tukioppilaat pitävät 7.-luokkalaistille oppitunteja ja tietoisuuksia kiusaamisesta. Tukioppilaat ovat usein myös mukana vetämässä KiVa-tunteja tai teemapäiviä koulussa. Oppilaiden vetämiin toiminnallisiin harjoituksiin voi olla helpompi heittäytyä mukaan kuin aikuisten vetämiin. Kun vastuuta annetaan tukioppilaille, on varmistettava, että he ovat itse saaneet riittävän perehdytyksen kiusaamisen käsittelyyn.

Kiusaamiseen liittyvien roolien ja normien käsittely luokassa vaatii heittäytymistä toiminnalliseen työskentelyyn ja aktiivisuutta työskentelyn purkamisessa. Luokanvalvojat ja -opettajat voivat hyödyntää tuki- ja kummioppilaita oppitunneilla myös työskentelyn käynnistämisen apuna ja keskustelun ylläpitäjinä. Aktiivisesti toimintaan mukaan lähtevien hieman vanhempien oppilaiden antama esimerkki voi rohkaista oppilaita työskentelemään pontevammin.

Tutustu tukioppilastoiminnan jatkokoulutusaineistoon kiusaamisen ehkäisystä:

www.mll.fi/tukioppilastoiminta

Koulutus antaa tukioppilalle valmiudet

- ymmärtää kiusaamista ilmiönä ja ryhmän osallisuutta siihen sekä ymmärtää, miten nettikiusaaminen on yhteydessä koulussa tapahtuvaan kiusaamiseen,
- pohtia ja harjoitella turvallisia keinoja tukea ja auttaa kiusattua,
- suunnitella tukioppilaiden toimintaa niin, että se lisää tukioppilaiden mahdollisuutta toimia kiusaamisen vastavoimina luoden positiivista ilmapiiriä koulu yhteisöön ja
- tuoda tukioppilaiden välityksellä oppilaiden ääni kuuluviin koulun kiusaamisen vastaisessa työssä.

Tukioppilaiden koulutusmateriaalia voi hyödyntää myös esimerkiksi oppilaskunnan hallituksen koulutuksessa silloin, kun halutaan kannustaa ymmärtämään kiusaamista ryhmäilmiönä ja huomioimaan omassa toiminnassa kiusaamisen vastaiset näkökulmat.

JOUKKOHARHAN PURKAMINEN

Vaikka oppilaat eivät hyväksyisi kiusaamista, he kokevat usein hankalaksi puuttua kiusaamistilanteeseen. Ryhmän epävirallisten, kiusaamista ylläpitävien, normien vastustaminen on haasteellista. Ilmiön taustalla on sosiaalipsykologiassa joukkoharhaksi (pluralistic ignorance) kutsuttu ilmiö. Ilmiöllä tarkoitetaan sitä, että vaikka oppilaat eivät itse hyväksyisikään kiusaamista, he kuvittelevat kaikkien muiden hyväksyvän ja jopa pitävän käyttäytymistä hauskana eivätkä siksi puutu tilanteeseen.

Joukkoharhaa puretaan parhaiten tuomalla oppilaiden omia kiusaamisen vastaisia asenteita esiin. Tässä oppilaiden pitämillä oppitunneilla sekä muilla teemapäivillä ja tempauksilla on suuri mahdollisuus vaikuttaa. Tukioppilaat, oppilaskunnan hallitus ja muut aktiivisesti toimivat oppilaat voivat olla esimerkkinä muille, jolloin ryhmään ja koulu yhteisöön voi levitä kiusaamista vähentävä ilmapiiri.

Esim.

TUKIOPPILAAT PITÄVÄT KIVA-TUNTEJA

KiVa-tuntien pitäminen omalle luokalle tuntui luokanvalvojista haastavalta. He kokivat, että monet tuntien aihepiireistä ja niihin kuuluvista toiminnallisista harjoituksista olivat sellaisia, että oppilaita oli vaikea saada keskustelemaan ja heittäytymään yhteiseen työskentelyyn. Tukioppilasohjaaja päättikin yhdessä tukioppilaiden kanssa keskusteltuaan ehdottaa opettajankokouksessa, että tukioppilaat tulisivat jatkossa pitämään KiVa-tunteja kaikille 7. luokkien luokanvalvojan tunneille. Esitys hyväksyttiin opettajankokouksessa, ja opettajat toivoivat saavansa itsekin toisenlaisen mahdollisuuden tutustua omaan valvontaluokkaansa olemalla mukana normaalista poikkeavassa roolissa.

Kokemukset tukioppilaiden pitämistä tunneista ovat olleet positiivisia. 7.-luokkalaiset ovat ottaneet tukioppilaiden pitämät tunnit innolla vastaan. Tukioppilaat ovat tutustuneet omaan kummiluokkaansa paremmin kuin aiempina vuosina, kun he ovat olleet säännöllisesti tekemisissä oman luokkansa kanssa läpi koko seiskaluokan. Tukioppilaat ovat myös kokeneet, että seiskat lähestyvät heitä helpommin kuin aikaisemmin ja kiusaamiseen liittyviä asioita kerrotaan enemmän. Monet etenkin epäsuoraan kiusaamiseen liittyvät tilanteet tulevat aikuisten tietoon entistä useammin siten, että tukioppilaat saavat ensimmäisenä tiedon suoraan kiusatulta oppilaalta tai hänen kaveriltaan. Tukioppilaat keskustelevat sitten tukioppilasohjaajan kanssa, joka vie asiaa eteenpäin.

Tukioppilaat ovat toteuttaneet KiVa-tunnit KiVa Koulu -materiaalien teemojen mukaisesti. Näin huolehditaan siitä, että aiheet käsitellään systemaattisesti. Tukioppilaat suunnittelevat KiVa-tunnit itsenäisesti tukioppilasohjaajan ja koulun nuorisotyöntekijän avustuksella. Tunteja räätälöidään jokaisen luokan tarpeiden mukaan niin, että joillain luokilla painotetaan enemmän yhteisiä keskusteluja, toisilla tunnit ovat toiminnallisempia. Tukioppilaat tuntevat omat kummiluokkansa hyvin ja pystyvät arvioimaan, millaisia tehtäviä kustakin teemasta omalle luokalle on hyvä valita. Tukioppilasohjaaja on aina läsnä tuntien suunnittelussa ja katsoo tuntisuunnitelmat läpi tukioppilaiden kanssa.

VINKKEJÄ

- ▶ Käykää yhdessä tukioppilaiden, oppilaskunnan hallituksen ja KiVa-tiimin tai muun kiusaamisesta vastaavan tiimin kanssa läpi, miten kiusaaminen otetaan puheeksi erilaisissa tapahtumissa ja teemapäivissä. Mitkä asiat on hyvä käydä läpi aikuisen johdolla, missä kohtaa nuorten viesti on voimakkain?
- ▶ Pohtikaa uusia ja erilaisia tapoja nostaa aiheita keskusteluun oppilaiden kanssa. Kiusaamiseen liittyviä asenteita voi tehdä näkyväksi esimerkiksi asenneväättämien avulla, jotka koskevat oppilaan omia käsityksiä ja kokemuksia toiminnasta koulussa (esimerkiksi: "Mielestäni kiusaaminen on väärin." "Mielestäni netissä tapahtuvaan kiusaamiseen ei puututa yhtä herkästi kuin koulussa tapahtuvaan kiusaamiseen." "Mielestäni kaikkien pitäisi tehdä jotain, jos näkee jotain kohdeltavan huonosti"). Väittämiä voi käydä läpi tukioppilaiden pitämällä tunneilla esimerkiksi Kahoot!-kyselyn avulla. Näin jokainen voi tuoda oman näkemyksensä esiin ilman pelkoa siitä, että muut tietäisivät, mitä on vastannut. Asenneväättämien avulla on helppo käynnistää keskustelu kiusaamiseen suhtautumisesta.
- ▶ Jokaisen vastuuta omasta käytöksestä voi käsitellä erilaisten kuvitteellisten esimerkkien avulla. Oppilaat voivat laatia erilaisia esimerkkitarinoita, joihin mietitään ratkaisuja oppitunneilla.

YHTEINEN KUSAAMISEN-VASTAINEN HAASTE

Tukioppilaat haastoivat oppilaskunnan hallituksen mukaan kiusaamisen vastaiseen työhön. Tavoitteena oli laajentaa aktiivisesti myönteistä kouluilmapiiriä edistävien oppilaiden joukkoa, saada oppilaiden omaehtoiseen kiusaamisen ehkäisyyn "laajemmat hartiat" ja tehdä näkyväksi se, että koulussa on iso joukko oppilaita, jotka haluavat, että koulussa saa arvostusta kohtelemalla muita hyvin. Haasteeseen kuului yhteisen kiusaamisen vastaisen tapahtuman järjestäminen koko koululle. Juhlan ohjelmassa oli erilaisia yhteishenkeä edistäviä pelejä ja luokittain suoritettavia leikimielisiä kilpailuja.

Esim.

Puhutaanko kiusaamisesta vai yhteishengestä?

Kun kiinnitetään huomiota ensisijaisesti myönteisen ilmapiirin rakentamiseen, kiusaamisen ehkäisyssä voidaan keskittyä kieltojen ja rangaistusten sijaan positiivisiin tavoitteisiin. Tavoite siitä, että ketään ei saa kiusata, voidaan kääntää myönteiseksi siirtämällä huomio siihen, että kehitetään toimia, joilla tuetaan oppilaita kohtelevaan toisiaan kunnioittavasti.

Tutkimukset osoittavat kuitenkin, että pelkästään keskittymällä hyvän yhteishengen rakentamiseen ei voida tehokkaasti ehkäistä kiusaamista, vaan oppilaille on tarjottava riittävästi tietoa ryhmän merkityksestä kiusaamistilanteissa sekä siitä, miten jokainen voi vaikuttaa omalla toiminnallaan ryhmän toimintaan.

Kiusaaminen on hyvin latautunut sana ja joskus (tuki)oppilaiden ideomat kampanjat ja toimenpiteet koulussa kiusaamisen tuomitsemiseksi voivat kääntyä jopa itseään vastaan. Esimerkiksi luokan ”kiusaamattomuussopimuksen” laatiminen voi tuntua turhautavalta rituaalilta, jos jokainen tietää, että luokassa esiintyy loukkaavaa kohtelua eikä ryhmän vuorovaikutusnormeihin ole pyritty vaikuttamaan riittävästi.

Voisiko oppilaiden oma aktiivinen toiminta kiusaamisen ehkäisemiseksi olla tehokasta pelkästään myönteisistä tavoitteista käsin? Voisiko kiusaamista

ehkäiseviä oppitunteja nuoremmille oppilaille pitää ilman, että niitä erikseen nimetään kiusaamista ehkäiseviksi?

Tuloksellisen kiusaamista ennaltaehkäisevän työn tulee olla tietoista ja suunnitelmallista. Toimintaa ohjaavien aikuisten on tärkeä tietää, millaista tietoa oppilaat tarvitsevat ilmiön ymmärtämiseen ja oman toiminnan pohtimiseen.

Aikuisten on pidettävä tavoitteellinen kiusaamisen ehkäisy mielessä, vaikka oppilaita ohjattaisiin keskittymään nimenomaan positiivisten vuorovaikutusnormien luomiseen. Tukioppilaita ohjaava aikuinen voi kannustaa oppilaita miettimään, miten oppitunneilla tulisi hyvää yhteishenkeä edistävien tehtävien avulla käsitellä ryhmän toimintaan liittyviä lainalaisuuksia, ryhmään syntyneitä normeja, jokaisen oman toiminnan ja käyttäytymisen vaikutusta ryhmän ilmapiiriin sekä sitä, mitä jokainen voi tehdä, jotta kaikilla olisi ryhmässä mukava olla.

Jokaisen vastuun ja muiden kunnioittamisen merkitystä korostava oppitunti voi olla tavoitteellista suoraan kiusaamista ennaltaehkäisevä, vaikka asioita ei käsiteltäisi ensisijaisesti kiusaamisen ehkäisy edellä. Laajempi kunnioittavan kohtelun huomioiva käsittelytapa ei sulje ketään pois tai leimaa kiusattua oppilasta.

Kiusaamista kokeneiden oppilaiden tukeminen

Oppilaat voivat vaikuttaa koulun vuorovaikutuskulttuuriin. Vertaisten tuki on kiusaamista tai loukkaavaa kohtelua kokeneelle oppilaalle tärkeää. Pienillä ystävällisillä teoilla on suuri merkitys koko yhteisön hyvinvoinnille.

Kiusaamiseen puuttuminen ja jo syntyneiden kiusaamistilanteiden selvittely on aina aikuisen vastuulla. Oppilaiden omalla toiminnalla on tilanteen selvittämisen ja jatkumisen kannalta suuri merkitys. Vaikka oppilaat eivät saisi kiusaamista loppumaan, heidän toiminnallaan on merkitystä sille, millaisia seurauksia kiusaamisesta oppilaalle on. Tutkimusten mukaan ne kiusatut oppilaat, joilla on omassa koulussa edes yksi puolustaja, voivat paremmin kuin ne, joita kukaan ei puolusta. Ystävyyssuhteet suojaavat kiusattuja oppilaita myös muun muassa masennusoireilta.

Oppilaiden ottaminen mukaan kiusattujen oppilaiden tukemiseen tulee aina tehdä harkiten. Kiusaamistilanteiden selvittely on vaativaa ja raskasta myös aikuisille eikä vastuuta voi siirtää oppilaille. Onnistunut kiusaamistilanteiden selvittely vaatii myös hienovaraisuutta, ettei kiusaamista kokenut oppilas leimaudu. Tukioppilaat kuitenkin usein tunnistavat kiusatuksi tulleen tai yksinäisen oppilaan ja toivovat voivansa auttaa. Tällöin on hyvä keskustella yhdes-

sä oppilaiden kanssa, millainen tuki ja huomiointi tilanteessa toimii parhaiten.

Tutkimusten mukaan kiusattua nuorta auttavat ensisijaisesti sellaiset kiusaamisen puuttumisen tavat, jotka tarjoavat hänelle tukea ja rohkaisua. Kiusatun saama tuki voi olla esimerkiksi sitä, että joku tulee juttelemaan, kuuntelee tai viettää aikaa koulussa yhdessä. Kokemuksia muiden oppilaiden toiminnasta kiusaamistilanteissa esitellään alla olevassa taulukossa.

MLL:n tekemän kyselyn mukaan kiusattuja oppilaita auttoi ensisijaisesti hienovarainen muiden oppilaiden tarjoama sosiaalinen tuki; se, että joku istui viereen, moikkasi tai kysyi kuulumisia. Myös rohkaisevien viestien saaminen koettiin hyödylliseksi.

Kyselytulosten tulkintaan liittyvissä työpajoissa tukioppilaat pohtivat, että koulussa pitäisi puhua enemmän siitä, miten monin tavoin kiusattua oppilasta voi tukea. Kaikki oppilaat eivät ole sellaisia, että he voisivat mennä kiusaamistilanteessa suoraan väliin selvittämään tilannetta. Eikä näin tarvitse ollakaan. Menemällä väliin oppilas asettaa myös itsensä alttiiksi kiusaamiselle. Suora puuttuminen voi joskus olla vaarallistakin. Kiusaamista tai loukkaavaa kohtelua kokenutta oppilasta voi tukea yhtä lailla myös tilanteen jälkeen ystävällisellä käytöksellä, vaikkapa kysymällä kuulumisia käytävällä.

Vertaisten tuki kiusaamista ja huonoa kohtelua kokeneille

Mitä muut oppilaat ovat tehneet, kun sinua on kiusattu tai kohdeltu loukkaavasti? (N=177)		
Toinen oppilas...		...ja siitä oli apua
jutteli, istui viereeni tai vietti aikaa kanssani.	57 %	70 %
lähetti minulle rohkaisevia viestejä.	53 %	65 %
antoi neuvoja, miten minun kannattaisi toimia.	53 %	58 %
auttoi pääsemään pois tilanteesta.	51 %	67 %
pyysi henkilöä/henkilöitä lopettamaan.	50 %	56 %
auttoi kertomaan aikuiselle.	41 %	47 %
kertoi aikuiselle.	41 %	39 %
teki jotain muuta.	12 %	
ei tehnyt mitään.	31 %	

Oppilaiden valmiuksia osoittaa tukea toisilleen voidaan tukea ja harjoitella. Kiusaamista sivustaseuraavien käyttäytymistä väitöskirjassaan tutkinut Virpi Pöyhönen on todennut, että kiusatun oppilaan puolustamiseen vaikuttavat useat yksilön sisäiset tekijät (empatiakyky, sosiaaliset kognitiot) ja yksilöiden väliset tekijät (oppilaan asema ryhmässä). Myös luokkaympäristö vaikuttaa siihen, puolustavatko oppilaat kiusattua luokkatoveriaan.

Pöyhösen tutkimuksen mukaan kiusattua oppilasta ryhtyy todennäköisimmin puolustamaan empatiakykyinen, herkästi toisen tunteita kokeva oppilas, jolla on hyvä itsetunto. Lisäksi puolustaja on usein pidetty luokkatovereidensa keskuudessa. Pystyvyydellä eli sillä, että kiusattua puolustava oppilas uskoo omiin kykyihinsä puolustaa toista, on myös suuri merkitys. Kuitenkaan pelkästään oppilaan omat ominaisuudet eivät yksin vaikuta siihen, toimiiko oppilas.

Ryhmällä on hyvin suuri merkitys oppilaiden käyttäytymiseen. Tutkimuksen mukaan kolmasosa kiusatun oppilaan puolustamisesta selittyy ryhmän ominaisuuksilla ja kaksi kolmasosaa yksilön ominaisuuksilla. Pystyvyydellä lisää, kun oppilas saa aidon tuntuissa mutta turvallisessa tilanteessa kokeilla ja harjoitella, miten kiusattua voi tukea. Empatiata kiusattua kohtaan voidaan vahvistaa esimerkiksi pohtimalla erilaisia tapausesimerkkejä, miltä tilanne tuntuu eri rooleissa olevista oppilaista. Tukioppilaita tulee kannustaa miettimään, kuinka he voivat tuoda esiin positiivisia vuorovaikutusnormeja ja luoda koulu yhteisöön ilmapiiriä, jossa arvostusta saa nimenomaan kohtelemalla muita hyvin.

Oppilaiden ideoima yhteisöllisyyttä edistävä toiminta tiivistää yhteisöä parhaimmillaan niin, että kaikki voivat tuntea kuuluvansa porukkaan. Kiusaamisen vastaisessa työssä oppilaiden omaehtoisesti järjestämisen hyvää yhteishenkeä edistävän toiminnan arvo on nimenomaan siinä, että toiminta tarjoaa mahdollisuuden kohtaamiin ja positiivisen vuorovaikutuksen vahvistamiseen.

VINKKEJÄ

- ▶ Yhteinen tekeminen on tehokas tapa saada oppilaita mukaan yhteisöön. Huolehtikaa, että oppilaille löytyy eritasoisia tehtäviä osallistua. Yhteistä toimintaa voivat järjestää kaikki, mukana oleminen ei vaadi esiintymistaitoa tai aktiivisesti koulussa esillä olemista.
- ▶ Kiinnittäkää huomiota siihen, ettei hyvää tarkoittavat yritykset tukea kiusaamista kokenutta tai ryhmän ulkopuolelle jäänyttä oppilasta leimaa häntä tilanteesta entisestään. Kiusaamista kokeneen oppilaan lähestyminen kannattaa tehdä aina jokin muu kuin yksin jäämisen kärki edellä. Miettikää, millaisiin yhteisiin tehtäviin tarvitaan tekijöitä ja ideoikaa erilaisia tapoja kutsua kaikki oppilaat vuorotellen mukaan. Tukioppilaiden järjestämään tapahtumaan voidaan tarvita vaikkapa valokuvaajaa, tekniikasta huolehtijaa ja niin edelleen.
- ▶ Välitunnit voivat olla yksinäisille oppilaille haastavia. Oppilaiden ideoima ja toteutettava välituntitoiminta tarjoaa tekemistä ja mahdollisuuksia tutustua muihin. Välituntitilikunnan lisäksi tarvitaan muitakin mahdollisuuksia mielekkääseen tekemiseen. Yläkouluissa oppilaita innostavan välituntitoiminnan järjestämisessä täytyy olla sinnikäs ja kekseliäs. Tukioppilaat voivat rohkeasti kokeilla erilaisia välituntitoiminnan muotoja, kuten lautapelivälitunteja, käsityö- ja askartelupajoja. Aina kaikki toiminta ei saa oppilaita innostumaan, ja jotkut toiminnot voivat jäädä lyhyiksi kokeiluiksi, mutta vain rohkeasti kokeilemalla synnytetään kouluun sellaista kulttuuria, jossa erilaiset tavat toimia yhdessä ovat sallittuja.

Esim.

TUKIOPPILAIDEN LOUNASSEURA

Tukioppilaat olivat kuulleet 7.-luokkalaisilta kummioppilailtaan, että seiskojen keskuuteen oli muodostunut klikkejä, jotka näkyivät erityisesti ruokalassa. Epäviralliset normit olivat voimakkaita: vain tietyt oppilaat saivat istua tietyillä paikoilla. Tukioppilaat olivat myös tunnistaneeet ruokailutilanteissa muutamia oppilaita, jotka söivät aina yksin. Ryhmän ulkopuolelle jätetyille oppilaalle ruokailuhetket olivat hankalia, sillä vapaata paikkaa joutui etsimään pitkään ja saattoi käydä niin, että joka puolella ilmoitettiin, että paikat on varattu muille.

Tukioppilaat halusivat auttaa. Myös kuraattori oli saanut joidenkin oppilaiden vanhemmilta yhteydenottoja siitä, että ruokailutilanteet olivat joillekin oppilaille hyvin ikäviä. Kuraattori halusi pohtia tukioppilaiden kanssa toimenpiteitä ja keskustella, miten tilanne olisi parasta purkaa. Tukioppilaat olivat innokkaita auttamaan, mutta pohtivat samalla sitä, miltä heidän apunsa tuntuu hieman syrjään vetäytyvästä 7.-luokkalaisesta.

Tukioppilaat päättivät, että paras keino on pyrkiä tiivistämään koko yhteisöä, jotta toimintakulttuuri muodostuisi sellaiseksi, ettei ketään suljeta ulkopuolelle. He ideoivat ”lounasseuraa tukioppilailta” -kampanjaviikon, jolloin he menivät ruokailussa istumaan seiskojen pöytiin, käynnistivät rennosti keskusteluja oppilaiden välille ja kutsuivat pöytäseuraan oppilaita, jotka eivät kuuluneet samaan kaveriporukkaan. Tavoitteena oli luoda ruokailutilanteisiin uudenlaista toimintakulttuuria, jossa eri luokkien oppilaat voivat istua samassa seurueessa eikä kenenkään tarvitsisi pelätä torjutuksi tulemistä.

Kampanjaviikko sai 7.-luokkalaisilta positiivista palautetta. Oppilaat olivat pitäneet siitä, että ruokapöytäkeskusteluihin saatiin mukaan uusia ihmisiä. Muutaman vuoden vanhemmat tukioppilaat olivat mieluisaa ruokaseuraa.

Tukioppilaat näyttivät omalla esimerkillään, että koulussa on viihtyisämpää, kun luodaan yhdessä sellaista toimintakulttuuria, jossa on ihan tavallista olla ystävällinen ja jutella myös niiden oppilaiden kanssa, jotka eivät ole läheisiä ystäviä. Tukioppilaille viikko oli hyvä mahdollisuus päästä kuulemaan 7.-luokkalaisten ajatuksia ja hyödyntää saamaansa tietoa uusien yhteishenkeä lisäävien toimintojen suunnittelussa.

Esim.

TEKEMÄLLÄ PORUKKAAN

Tukioppilaat tuntevat joskus suurta voimattomuutta yrittäessään saada yksinäisiä oppilaita mukaan toimintaan. Usein vertaisryhmän ulkopuolelle jääneet oppilaat, jotka erityisesti kaipaivat kontakteja koulussa, eivät ole kiinnostuneita osallistumaan yhteiseen tekemiseen ja ohjelmaan. Yläkouluiässä monet ovat voineet tuntea pitkään ulkopuolisuutta ja torjuntaa. Miksi he lähtisivät mukaan, jos heillä ei ole kokemuksia, että siitä seuraisi jotain hyvää?

Putoaminen vertaisryhmästä voi aiheuttaa negatiivisen kierteen: Nuori pitää itseään sosiaalisesti epäonnistuneena, mikä ei kannusta yrittämään. Hän saattaa alkaa karttaa sosiaalisia tilanteita ja jää paitsi sosiaalisten taitojen harjoittelusta. Torjutuksi tulleen asema jää helposti pysyväksi. Tekipä hän mitä tahansa, muut tulkitsevat käyttäytymisen negatiivisesti.

MLL:n kehittämishankkeessa mukana olevien koulujen tukioppilaiden kanssa on pohdittu ja harjoiteltu keinoja, joilla tukioppilaat voivat tukea kiusaamista tai yksinäisyyttä kokenutta oppilasta. Kouluissa on kiinnitetty erityistä huomiota siihen, että jokaiselle oppilaalle löytyy oma paikka ja sopivan kokoinen tila osallistua oman kouluyhteisön kehittämiseen. On pyritty luomaan kouluun mukaan kutsumisen kulttuuria, jossa aktiiviset tukioppilaat eivät vain järjestä muille toimintaa, vaan tavoitteena on saada kaikki osallistumaan.

Yhteinen juttu on usein helpoin tapa saada oppilaita toimimaan kimpassa. Paras kokemus voikin olla se, kun saa esimerkiksi toisten kanssa tuskailla yhdessä, miten raskasta on kantaa tilaisuuteen tuoleja. Jos oppilaiden järjestämään diskoon osallistuminen on tuntunut nuoresta hankalalta, on helpompi mennä mukaan, kun on saanut valmiiksi oman roolin ja paikan yhteisössä. Kun joku pyytää, että tulisitko kanssamme ripustamaan koristeita ennen bileiden alkua, on helpompi osallistua. Pienillä teoilla voidaan vaikuttaa siihen, että jokainen tuntee itsensä tärkeäksi kouluyhteisön jäseneksi.

MUKAAN KUTSUMISEN KULTTUURI

Koulussa, jossa tukioppilastoiminnalla on pitkät perinteet, haluttiin kehittää tukioppilaiden roolia erityisesti osallisuuden vahvistajana. Tukioppilaiden tehtävänä on ollut ottaa vastaan syksyllä uusia yläkouluun tulevia 7.-luokkalaisia, tukea oppilaiden tutustumista toisiinsa ja järjestää erilaista toimintaa, jossa oppilaat voivat kohdata. Lukuvuoden alun tutustumisjuhlien ja ryhmäyttämispäivien lisäksi jokaiselle 7.-luokalle nimetään omat nimikkotukioppilaat, jotka järjestävät luokalle leikitunteja ja tietoisuuksia.

Koulussa haluttiin kiinnittää entistä enemmän huomiota siihen, että jokaiselle oppilaalle syntyy tunne siitä, että hän pystyy vaikuttamaan ja on tärkeä osa yhteisöä.

Tukioppilaiden lisäksi koulussa toimii muitakin aktiivisia oppilaisryhmiä: sporttareita, luottamusoppilaita, oppilaskunnan aktiiveja ja digiguruja. Sporttareiden erityisenä tehtävänä on järjestää välituntiliikuntaa, luottamusoppilaat pitävät huolta oman luokkansa asioiden edistämisestä koulussa ja järjestävät hyvää yhteishenkeä lisäävää toimintaa. Oppilaskunnan hallitus tuo oppilaiden ääntä kuuluviin ja vaikuttaa päätöksentekoon sekä koulussa että kunnassa. Digigurut puolestaan ovat opettajan apuna tietotekniikkaan liittyvissä

asioissa. Sama oppilas voi kuulua vain yhteen osallistavaan ryhmään, jotta mahdollisimman moni pääsee toimimaan ja vaikuttamaan.

Kaikessa osallistavassa toiminnassa on pyritty edistämään mukaan kutsumisen kulttuuria. Tavoitteena on sellainen toiminta, joka kutsuu monenlaiset oppilaat mukaan yhteiseen tekemiseen. Tukioppilaat ja muut osallistavat oppilaat eivät vain järjestä toimintaa muille, vaan tekemistä, jossa syntyy kohtaamisia ja hyvää yhteishenkeä. Osallisuus syntyy porukkaan kuulumisesta.

Tukioppilastoiminta on koulussa tärkeä kivijalka, jonka ympärille osallistavaa toimintaa on ollut mahdollista rakentaa. Tukioppilastoiminnan hyvin toimivat rakenteet, ohjauskäytännöt ja koulutukset auttavat kehittämään myös muita osallistavia ryhmiä.

Tukioppilaat ovat aktiivisia, innostuneita ja tottuneita erilaiseen toiminnalliseen tekemiseen. Kaikkien osallistavien ryhmien yhteisissä koulutuksissa tukioppilaat ovat tärkeä voimavara, joiden innostus tarttuu muihinkin oppilaisiin ja kannattelee koko ryhmää. Osallistavien ryhmien yhteiset tapaamiset ovat tärkeitä, jotta oppilaille syntyy ymmärrys siitä, että koulussa on paljon oppilaita, jotka haluavat viihtyä koulun.

Oppilaiden osallisuus kiusaamisen vastaisessa työssä

Osallistavan toimintakulttuurin rakentaminen

- 1.** Kerää tietoa oppilaiden kokemuksista koulussa viihtymisestä ja koulun vuorovaikutussuhteista. Kysely mahdollistaa kaikkien oppilaiden äänen kuulumisen.
- 2.** Tarkastele kyselyn tuloksia yhdessä oppilaiden kanssa. Pohtikaa, miten tulokset näkyvät koulun arjessa, millaisia syitä voi olla taustalla ja millaisia toimenpiteitä pitäisi kehittää, jotta kaikki voisivat tuntea kuuluvansa yhteisöön.
- 3.** Ota oppilaat mukaan kertomaan kaikille koulun toiminnasta kiusaamisen ehkäisemiseksi ja puuttumiseksi. Erityisesti kummi- ja tukioppilaat sekä oppilaskunnan hallitus voivat olla aktiivisia viestin viejiä. Systemaattiset toimintatavat ja niistä kertominen ehkäisevät kiusaamista.
- 4.** Kehitä rakenteita, jotka mahdollistavat koulun kiusaamisen vastaista työtä tekevien aikuisten ja oppilaiden säännölliset kohtaamiset ja yhteiset keskustelut.
- 5.** Anna oppilaille riittävästi tilaa omaehtoisen hyvää yhteishenkeä lisäävän ja kiusaamista ehkäisevän toiminnan järjestämiseen. Oppilaskunnan järjestämät teemapäivät, tukioppilaiden pitämät oppitunnit nuoremmille oppilaille sekä alakoulun kummioppilaiden toiminta yhdessä pienten oppilaiden kanssa ovat tärkeää positiivista vuorovaikutusta edistävää toimintaa.
- 6.** Varmista, että tukioppilaat ja kummioppilaat saavat tehtävänsä riittävän koulutuksen.
- 7.** Kannusta oppilaita huomioimaan hienovaraisesti kiusaamista ja huonoa kohtelua kokenut oppilas. Pienillä ystävällisillä teoilla on suuri merkitys. Jokainen kaipaa tunnetta siitä, että on tärkeä osa yhteisöä. Yhdessä tekeminen on tehokas keino tiivistää yhteisöä ja osoittaa toiselle positiivista huomiota.

Lähteet

- Davis, S. & Nixon, C. 2014. Youth Voice Project: Students insights into bullying and peer mistreatment. Champaign, IL: Research Press Publishers.
- Garandeau, C.F., Lee, I.A., Salmivalli, C. 2014. Differential effects of the KiVa anti-bullying program on popular and unpopular bullies. *J. Appl. Dev. Psychol.* 35:44–50.
- Haataja A. 2016. Implementing the Kiva antibullying program: What does it take? Turun yliopiston julkaisu. Sarja - ser. B osa - tom. 420.
- Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) 2012. Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Julkaisuja 118. Helsinki, Nuorisotutkimusverkosto.
- Hipp, T. & Palsanen, K. (toim.) 2014. Lasten osallistumisen etiikka – Lapset ja nuoret palveluiden kehittäjinä. Lastensuojelun Keskusliitto.
- Jennifer, D. & Cowie, H. 2012. Listening to Children's Voices: Moral Emotional Attributions in Relation to Primary School Bullying. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17(3-4): 229-241.
- Lag om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever, SFS 2006:67
- Olweus, D. 2012. Cyberbullying: An Overrated Phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 520–538.
- Pöyhönen V. 2013. Defending behavior in bullying situations. Turun yliopiston julkaisu 367.
- Pöyhönen, V., Juvonen, J., & Salmivalli, C. 2010. What Does It Take to Stand Up for the Victim of Bullying? The Interplay Between Personal and Social Factors. *Merill-Palmer Quarterly*, 56(2), pp. 143–163.
- Raatikainen, E. 2011. Luottamus koulussa: Tutkimus yhdeksännen luokan oppilaiden luottamus- ja epäluottamuskertomuksista ja niiden merkityksestä oppilaiden kouluarjessa. Helsingin yliopisto.
- Saarento, S., Garandeau, C. F., & Salmivalli, C. 2015. Classroom and school level contributions to bullying and victimization: A review. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 25, 204–218.
- Salmivalli, C. 2010. Bullying and the Peer Group: A Review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112–120.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. 1996. Bullying as a Group Process: Participant Roles and their Relations to Social Status within the Group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1–5.
- Skollag, SFS 2010:800.
- Sainio, M., Veenstra, R., Huitsing, G. & Salmivalli, C. 2010. Victims and their defenders: A dyadic approach. *International Journal of Behavioral Development* 35(2) 144–151.

Hyvinvointikysely oppilaille

Taustatiedot

1. Millä luokalla olet?
2. Olen: tyttö /poika / muu / en halua kertoa
3. Kuulutko johonkin seuraavista ryhmistä koulussa:
 - oppilaskunnan hallitus
 - tukioppilas
 - luottamusoppilas
 - välituntiikuttaja
 - jokin muu nimetty vastuutehtävä koulussa, mikä?
 - en mihinkään yllämainituista

Oppilaiden ja opettajien väliset suhteet

4. Vastaa seuraaviin väittämiin (asteikko 1–5, 1 = täysin eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä)
 - a. Kouluni opettajat ovat kiinnostuneita siitä, mitä luokassa tapahtuu oppilaiden välillä.
 - b. Kouluni opettajat kuuntelevat oppilaiden ideoita ja antavat oppilaiden toteuttaa hyvää yhteishenkeä lisäävää toimintaa.
 - c. Kouluni opettajat pystyvät auttamaan ja tukemaan oppilaiden välisiin suhteisiin liittyvissä ongelmissa.
 - d. Koulussani on ainakin yksi aikuinen, jonka puoleen voin kääntyä ja jolta saan apua, jos minua kohdellaan koulussa huonosti.
 - e. Koulussani on ainakin yksi aikuinen, jonka puoleen voin kääntyä ja jolta saan apua, jos minua kohdellaan netissä huonosti.
 - f. Olen keskustellut kotona siitä, miten muita kohdellaan kunnioittavasti.
 - g. Olen keskustellut kotona siitä, miten muita kohdellaan kunnioittavasti netissä.

Oppilaiden väliset suhteet

5. Vastaa seuraaviin väittämiin (asteikko 1–5, 1 = täysin eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä)
 - a. Luokkatoverini hyväksyvät minut sellaisena kuin olen.
 - b. Koulussani huolehditaan siitä, että kukaan ei jää yksin tai ilman kaveria.
 - c. Koulussani voi saada arvostusta kiusaamalla tai käyttäytymällä epäkunnioittavasti muita kohtaan.
 - d. Koulussani täytyy varoa ja käyttäytyä tietyllä tavalla, jotta ei joutuisi kiusatuksi tai kohtaisi epäkunnioittavaa käyttäytymistä.

- e. Luokassamme tuemme toisiamme koulutyössä.
- f. Luokassamme on hyvä ilmapiiri, ja uskallan yrittää ja joskus epäonnistuakin ilman, että minun tarvitsee pelätä tulevani nolatuksi.
- g. Luokkatoverini ovat kiinnostuneita siitä, mitä minulle kuuluu.
- h. Luokkamme oppilaat haluavat toimia kiusaamista vastaan.

Yksinäisyys

6. Onko sinulla ainakin yksi ystävä, jonka kanssa voit puhua mieltäsi painavista asioista?
 - a. Kyllä, koulussani.
 - b. Kyllä, mutta ei koulussani.
 - c. Kyllä, mutta tapaan häntä tai heitä ainoastaan netissä.
 - d. Ei ole.

Minäpystyvyys

7. Ohessa on muutamia väittämiä siitä, miten suoriudut koulutehtävistä. Valitse oma kokemustasi parhaiten kuvaava vastausvaihtoehto. (asteikko 1–5, 1 = täysin eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä)
 - a. Uskon, että pystyn oppimaan asiat, mitä tänä vuonna koulussa opetetaan.
 - b. Uskon, että selviydyn/pystyn ratkaisemaan vaikeimmatkin koulutehtävät.
 - c. Osaan ratkoa lähes kaikki koulutehtävät, jos vain jaksan yrittää tarpeeksi.
 - d. Vaikka joku tehtävä olisi vaikea, pystyn kyllä oppimaan sen.
 - e. Jos yritän tarpeeksi, pystyn tekemään vaikeimmatkin koulutehtävät.

8. Ovatko muut oppilaat häirinneet, kiusanneet tai kohdelleet sinua muulla tavoin huonosti tämän lukuvuoden aikana?

- a. Eivät ole.
- b. Kyllä, koulussa.
- c. Kyllä, netin tai puhelimen välityksellä.
- d. Kyllä, sekä koulussa että netissä/puhelimen välityksellä.

Kysymykset vain edellisessä kysymyksessä ”kyllä” vastanneille.

Merkitse vain ne vastausvaihtoehdot, jotka pitävät paikkaansa kohdallasi.

8.a1 Kun sinua on kohdeltu loukkaavasti, ovatko muut oppilaat tehneet jotain seuraavista asioista?

- Kyllä, ja se auttoi minua.
- Kyllä, mutta siitä ei ollut minulle apua.

Toinen oppilas:

- Jutteli, istui viereeni tai vietti aikaa kanssani.
- Lähetti minulle rohkaisevia viestejä.
- Antoi neuvoja, miten minun kannattaisi toimia.
- Kertoi aikuiselle.
- Auttoi minua kertomaan aikuiselle.
- Pyysi henkilöä/henkilöitä lopettamaan.
- Auttoi minua pääsemään pois epäkunnioittavasta tilanteesta.
- Ei mitään ylläolevista.

Jos jotain muuta, kerro mitä:

8.a2 Tietääkö kukaan koulusi aikuinen, että sinua on kohdeltu huonosti?

- Kyllä.
- Ei.

Jatkokysymys ”kyllä” vastanneilla:

Kerroit kokeneesi huonoa kohtelua. Mitä koulun aikuiset ovat tehneet asialle? Valitse sopiva vaihtoehto.

- Koulun aikuiset ovat puuttuneet tilanteeseen tai tukeneet minua, ja siitä on ollut apua.
- Koulun aikuiset ovat puuttuneet tilanteeseen tai tukeneet minua, mutta siitä ei ole ollut apua.
- Koulun aikuiset ovat jättäneet asian huomioimatta, mutta toivoisin, että he tekisivät asialle jotain.
- Koulun aikuiset ovat jättäneet asian huomioimatta, ja se on minulle ok.

Jatkokysymys ”ei” vastanneille:

Kerroit, että sinua on kohdeltu huonosti.

Haluaisitko, että joku koulun aikuinen saisi tietää asiasta?

- En koe, että sille on tarvetta.
- En usko, että siitä olisi minulla hyötyä tai apua.

- Kyllä, toivoisin että joku aikuinen saisi tietää asiasta.

Kysymykset kaikille:

9.a Mitä teit, kun viimeksi näit jotain kohdeltavan epäkunnioittavasti koulussa? Valitse kaikki sopivat vaihtoehdot.

- En muista nähneeni ketään kohdeltavan/kohdellun epäkunnioittavasti koulussa.
- Juttelin, istuin viereen tai vietin aikaa hänen kanssaan.
- Lähetin hänelle rohkaisevia viestejä.
- Yritin neuvoa, miten kannattaisi toimia.
- Autoin häntä kertomaan aikuiselle.
- Kerroin asiasta itse jollekin koulun aikuiselle.
- Kerroin asiasta omille vanhemmilleni.
- Kerron/kerroimme asiasta tukioppilaalle.
- Puolustin epäkunnioittavasti kohdeltua oppilasta. / Pyysin muita lopettamaan.
- En tehnyt mitään edellä mainituista.
- Tein jotain muuta, mitä?

9.b Mitä teit, kun viimeksi näit jotain kohdeltavan epäkunnioittavasti netissä? Valitse kaikki itseesi sopivat vaihtoehdot

- En muista nähneeni ketään kohdeltavan/kohdellun epäkunnioittavasti netissä
- Juttelin, istuin viereen tai vietin aikaa hänen kanssaan.
- Lähetin hänelle rohkaisevia viestejä.
- Yritin neuvoa, miten kannattaisi toimia.
- Autoin häntä kertomaan aikuiselle.
- Kerroin asiasta itse jollekin koulun aikuiselle.
- Kerroin asiasta omille vanhemmilleni.
- Kerron / kerroimme asiasta tukioppilaalle.
- Puolustin epäkunnioittavasti kohdeltua oppilasta. / Pyysin muita lopettamaan.
- En tehnyt mitään edellä mainituista.
- Tein jotain muuta, mitä?

10. Mitä mielestäsi oppilaiden, opettajan ja vanhempien pitäisi tehdä, jotta ketään ei kiusattaisi?

Opas kannustaa kouluja kehittämään kiusaamisen vastaista työtään huomioimalla oppilaiden kokemukset ja toimintamahdollisuudet. Lähtökohtana on vuorovaikutussuhteita ja vertaistukea kartoittavan hyvinvointikyselyn tekeminen ja sen tulosten käsittely oppilaiden kanssa. Materiaali tarjoaa uusia ideoita niin opettajien ja oppilaiden vuoropuhelun lisäämisen kuin yhdessä toimimiseen.

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

Co-funded by the
European Union

